МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА
Навчально-науковий інститут
«Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему

ВІДКРИТТЯ ДРУГОГО ФРОНТУ В ЄВРОПІ: ХІД ТА НАСЛІДКИ НОРМАНДСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ

Виконав: здобувач вищої освіти
4 курсу групи ДМП-КТР21
спеціальності: 032 Історія та археологія
освітньої програми: Краєзнавчо-туристична робота

_____ / Павло ОЛІЙНИКОВ
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник:
_____ / Ірина ЩЕРБИНА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензент:
_____ / Денис РУДНІК
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

Навчально-науковий інститут Українська інженерно-педагогічна академія
Кафедра краєзнавчо-туристичної роботи соціальних і гуманітарних наук
Спеціальність 032 Історія та археологія
Освітньо-професійна програма Краєзнавчо-туристична робота

ЗАТВЕРДЖУЮ
В. о. завідувачки кафедри краєзнавчо-туристичної роботи, соціальних і гуманітарних наук

_____ Ірина ЩЕРБИНА
(підпис)
«14» квітня 2025 р.

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

здобувачу вищої освіти Павлу ОЛІЙНИКОВУ
1. Тема роботи: Відкриття другого фронту в Європі : хід та наслідки Нормандської операції
затверджена наказом університету № 4801-5/925 від «11» квітня 2025 р.

2. Термін здачі закінченої роботи «30» травня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи
Мета роботи – полягає в комплексному аналізі передумов, перебігу основних подій та наслідків операції «Оверлорд» в контексті впливу на закінчення Другої світової війни.
У відповідності до мети дипломної роботи були поставлені наступні завдання дослідження:
- охарактеризувати військово-стратегічну ситуацію в Європі на початку 1944 р.;
- проаналізувати політичні переговори та підготовчі дії до операції «Оверлорд»;
- дослідити основні етапи здійснення операції;
- виокремити військово-політичні наслідки проведення операції «Оверлорд» ;
- проаналізувати внесок кожної зі сторін антигітлерівської коаліції у хід операції та її значення у військовій історії.
Об'єкт дослідження – операція «Оверлорд» як ключовій етап відкриття Другого фронту в Європі у 1944 році
Предмет дослідження – політичні передумови відкриття Другого фронту, стратегічна підготовка, перебіг основних дій у Нормандії, а також військові та політичні наслідки цієї операції

4. Зміст роботи (перелік питань, які належить розробити):
Вступ
Розділ 1 ПЕРЕДУМОВИ ВІДКРИТТЯ ДРУГОГО ФРОНТУ
Розділ 2 ХІД НОРМАНДСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ
Розділ 3 НАСЛІДКИ НОРМАНДСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ

Висновки
Список використаних джерел

5. Дата видачі завдання «14» квітня 2025 р.

Керівник роботи _____ Ірина ЩЕРБИНА
(підпис) (ім'я, прізвище)

Завдання прийняв/ла до виконання _____ Павло ОЛІЙНИКОВ
(підпис) (ім'я, прізвище)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
виконання кваліфікаційної роботи

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдання
1	Вступ	18.04.2025	
2	Розділ 1	26.04.2025	
3	Розділ 2	07.05.2025	
	Розділ 3	19.05.2025	
	Висновки	21.05.2025	
	Список використаних джерел	27.05.2025	
	Оформлення випускної роботи та ілюстративного матеріалу	30.05.2025	

Здобувач вищої освіти _____ Павло ОЛІЙНИКОВ
(підпис) (ім'я, прізвище)

Керівник _____ Ірина ЩЕРБИНА

АНОТАЦІЯ

Олійников П.В. Відкриття другого фронту в Європі: хід та наслідки нормандської операції (бакалаврська робота). Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2025. 59 с. (рукопис).

Кваліфікаційна робота бакалавра присвячена комплексному аналізу передумов, перебігу основних подій та наслідків операції «Оверлорд» в контексті впливу на закінчення Другої світової війни. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури з 52 найменувань.

У першому розділі роботи розглядаються передумови відкриття другого фронту в Європі. У другому розділі представлено відкриття другого фронту та хід Нормандської операції. У третьому розділі проілюстровані наслідки відкриття другого фронту в Європі.

Ключові слова: Нормандська операція, висадка в Європі, Операція “Оверлорд”, Другий фронт, Висадка в Нормандії, D-Day (День-Д), десант, Атлантичний вал, парашутисти, морський флот, морський десант, повітряна підтримка, Нормандія, Франція, Визволення Франції, Поворотний момент Другої світової війни, Антигітлерівська коаліція, втрати.

ANNOTATION

Olinykov P.V. Opening of the second front in Europe: the course and consequences of the Normandy operation (bachelor's thesis). Kharkiv: V.N. Karazin KhNU, 2025. 59 p. (manuscript).

The bachelor's qualification work is devoted to a comprehensive analysis of the prerequisites, the course of the main events and the consequences of the Overlord operation in the context of its impact on the end of World War II. The work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of sources and a list of 52 references.

The first section of the work examines the prerequisites for the opening of the second front in Europe. The second section presents the opening of the 2nd front and the course of the Normandy operation. The third section illustrates the consequences of the opening of the 2nd front in Europe.

Keywords: Normandy landings, landings in Europe, Operation Overlord, Second Front, Normandy landings, D-Day, landing, Atlantic Wall, paratroopers, navy, marines, air support, Normandy, France, Liberation of France, Turning point of World War II, Anti-Hitler coalition, losses.

ЗМІСТ

ВСТУП 7

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ВІДКРИТТЯ ДРУГОГО ФРОНТУ 122

1.1 Стратегічна ситуація в Європі у 1944 році 12

1.2 Підготовка до Нормандської операції 16

РОЗДІЛ 2. ХІД НОРМАНДСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ 23

2.1 Десантна підготовка та початок операції 23

2.2 Основні етапи операції Оверлорд 30

2.3 Роль союзників: внесок Великобританії, США, Канади 37

РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ НОРМАНДСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ 41

3.1 Вплив операції на хід війни в Європі 41

3.2 Політичні наслідки операції 44

3.3 Оцінка Нормандської операції у військовій історії 46

ВИСНОВКИ 49

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ 49

Актуальність теми дослідження. Друга світова війна стала найбільшою трагедією в історії людства, продемонструвавши собою крах Версальсько-Вашингтонської системи та політики «умиротворення агресора». Ця війна стала протистоянням в багатьох сферах, серед яких військова, політична, дипломатична та економічна. Однак, зрозуміло, що основне протистояння між Третім Рейхом та антигітлерівською коаліцією відбулось на фронтах війни. Захопивши стратегічну ініціативу, в період 1939-1941 рр. німецьке командування прагнуло закріпити свій успіх шляхом швидкої перемоги над Радянським Союзом, але всі їхні наміри виявились марними, оскільки план «бліцкригу» проти СРСР фактично був зупинений під Москвою.

Після провалу свого «бліцкригу» проти СРСР Німеччина втратила свою стратегічну перевагу, оскільки нацистське командування не планувало втягувати свою армію в довгострокову війну. Невдачі на Східному фронті війни породжували проблеми німецьких військ на інших театрах бойових дій. У цій ситуації, членами «великої трійки» активно почало обговорюватись питання щодо відкриття Другого фронту у Європі, офіційне рішення про відкриття якого було прийнято на Тегеранській конференції.

Висадка союзних військ у Нормандії 6 червня 1944 року стала однією з наймасштабніших і найвизначальніших операцій Другої світової війни, яка істотно вплинула на її перебіг та завершення. Відкриття Другого фронту стало не лише військовим ударом по Третьому Рейху, а й демонстрацією об'єднання демократичних держав у боротьбі з тоталітаризмом. Сьогодні, на тлі повномасштабної агресії Росії проти України, ця тема набуває нової актуальності: вона дає змогу осмислити історичний досвід міжнародної солідарності, взаємодії союзників та значення колективної відповіді на виклики агресора.

Крім того, досі в українському історичному дискурсі залишаються живими наслідки радянської інтерпретації подій Другої світової війни, де операція «Оверлорд» зображувалася переважно як другорядна щодо

радянського внеску у розгром нацизму. Сучасна переоцінка цих подій — це важливий крок у напрямку формування об’єктивної історичної пам’яті та національної ідентичності.

Мета дипломної роботи полягає в комплексному аналізі передумов, перебігу основних подій та наслідків операції «Оверлорд» в контексті впливу на закінчення Другої світової війни.

У відповідності до мети дипломної роботи були поставлені наступні завдання дослідження:

- охарактеризувати військово-стратегічну ситуацію в Європі на початку 1944 р.;
- проаналізувати політичні переговори та підготовчі дії до операції «Оверлорд»;
- дослідити основні етапи здійснення операції;
- виокремити військово-політичні наслідки проведення операції «Оверлорд» ;
- проаналізувати внесок кожної зі сторін антигітлерівської коаліції у хід операції та її значення у військовій історії.

Об’єктом дослідження є операція «Оверлорд» як ключовій етап відкриття Другого фронту в Європі у 1944 році.

Предметом дослідження виступають політичні передумови відкриття Другого фронту, стратегічна підготовка, перебіг основних дій у Нормандії, а також військові та політичні наслідки цієї операції.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 6 червня по 25 серпня 1944 р. – від початку висадки до звільнення Парижу.

Географічні межі. Охоплюють північний захід Франції (Нормандія) з урахуванням окремих епізодів у південній частині країни.

Методи дослідження. У процесі написання дипломної роботи використовувалися наступні методи.

Загальнонаукові методи: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння.

Спеціально-історичні методи:

- хронологічний – для відтворення послідовності подій;
- синхронний – для аналізу дій союзників та німецьких військ одночасно;
- структурно-функціональний – для аналізу організаційних і логістичних механізмів операції;
- проблемно-тематичнтй – для поглибленого вивчення окремих аспектів теми;
- метод «усної історії» - через залучення спогадів учасників.

Елементи наукової новизни. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі операції «Оверлорд» із залученням новітніх підходів та критичному осмисленні її місця в історичній пам'яті. Особливої уваги надано дослідженню міжсоюзницької координації, а також переосмисленню радянських інтерпретацій подій у світлі сучасних українських наративів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її теоретичний матеріал може бути використаний для написання статей, рефератів, доповідей, а також для проведення практичних занять серед студентів у ході вивчення історичних дисциплін.

Історіографія дослідження. Проблемі висадки союзників у Нормандії 6 червня 1944 р. присвячена велика кількість наукових праць. Найбільш поширеними із них є монографії, які представлені у британській та американській історіографії. У свою чергу, ми охарактеризуємо декілька найбільш відомих досліджень американської історіографії, що присвячені різним аспектам операції «Оверлорд».

Зокрема, важливе місце у дослідженні даної операції займає монографія Макса Гастінгса «Overlord: D-Day and the Battle for Normandy» (1984 р.) («Оверлорд: День Д та битва за Нормандію») [34]. У цій роботі на основі аналізу архівних матеріалів реконструюється не лише хронологія та хід операції, а й її таємна сторона, в якій автор найбільше акцентує увагу на міжсоюзницьких відносинах та логістичних викликах. Характеризуючи сторони, що брали участь у операції, автор порівнює військову міць союзницьких та німецьких сил, щоб за допомогою цього виокремити фактори

та причини перемоги союзників. Загалом, це дослідження є доволі цінним в історіографії, оскільки дозволяє комплексно проаналізувати взаємозв'язок операції «Оверлорд» із ходом Другої світової війни.

У свою чергу, також варто зупинитись на монографії Ф. Маккея «Overture to Overlord. The Preparations of D-Day» (1994 р.) («Увертюра до «Оверлорда»: Підготовка до Дня «Д») [35], яка присвячена підготовці до проведення операції. Особлива увага приділяється операції з дезінформації німецького командування, що увійшла в історію під назвою «Бадігард». Дослідник приходить до висновку, що без відсутності єдності та існування єдиного командування серед союзницьких сил операція не закінчилась би вдало для антигітлерівської коаліції. Загалом, дана праця має велике значення в історіографії, оскільки вона містить в собі систематизований аналіз підготовки до наймасштабнішої десантної операції в історії.

Також виокремимо працю Р.Паркера «Omaha Beach 6 June 1944: The D-Day Landing» (2019 р.) («Пляж Омаха, 6 червня 1944 року: Висадка в День «Д») [44]. Автор фокусує свою увагу на висадці американських військ на плацдармі «Омаха», аналізуючи всі етапи проведення висадки. Важливо зазначити, що у роботі проаналізовано причини значних втрат союзницьких сил, надано велику кількість спогадів учасників висадки на Омасі. Дане дослідження є прикладом глибокого аналізу ситуації на одному із плацдармів операції «Оверлорд».

Монографія К. Раяна «The Longest Day: The Classic Epic of D-Day» (1994 р.) («Найдовший день: класичний опис подій Дня «Д») [46], в якій основну увагу акцентовано на зображенні людського фактору війни, адже праця містить в собі описи доль багатьох учасників операції «Оверлорд». Значну увагу приділено також німецькому баченню подій, що вирізняє цю працю на тлі багатьох однобічних інтерпретацій того часу. Дана робота вирізняється антропологічним підходом до зображення та опису історичних

подій, оскільки в її центрі не опис битв та операцій, а опис простих людських переживань.

На жаль, в українській історіографії немає комплексних досліджень, присвячених проблемі нашого наукового дослідження. Окремі питання операції «Оверлорд» і відкриття Другого фронту частково розглядаються у працях Махуна С. [7], Мунтян Б. [8], Пасічко Я. [10], Потрашкова С. [11], Яшина В. [16].

Отже, історіографія питання висадки союзницьких військ у Нормандії представлена працями численних американських та західно-європейських дослідників, які проаналізували різні аспекти даної операції та надали свою оцінку значенню відкриття Другого фронту в Європі. В контексті української історіографії зазначимо, що проблематика нашого дослідження висвітлюється в незначних публікаціях.

Обсяг та структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (52 позиції). Загальний обсяг - 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ВІДКРИТТЯ ДРУГОГО ФРОНТУ

1.1. Стратегічна ситуація в Європі у 1944 році

Наприкінці 1943 р. стратегічна ситуація в Європі складалась не на користь військ Третього Рейху, оскільки вони були розтягнені на величезних ділянках території. Зокрема, на Сході вони розтягнулися на 2000 км. У свою чергу, у Середземномор'ї німці тримали оборону на відстані 3000 км, що охоплювала південь Греції, Югославію, Італію та південь Франції, а на Заході Вермахту доводилося захищати берегову лінію завдовжки 6000 км – від Нідерландів до південної частини Біскайської затоки. Ми хочемо підкреслити, що союзницькі війська досить вдало користувались ситуацією, в яку потрапили німецькі війська. Зокрема, до кінця 1943 р. союзники здійснили дві успішні морські атаки — на Сицилії (10 липня 1943 р.) і в Салерно (9 вересня 1943 р.), всі за участі британських і американських наземних, морських та повітряних сил під командуванням генерала Д. Ейзенхауера [19, p. 11-12]. Відзначимо, що здійснення цих висадок ще більше послаблювало німецьку армію, оскільки значна частина її сил була перекинута для оборони Італії, що таким чином значно послаблювало німецькі сили на Східному фронті у війні проти СРСР.

Але навіть незважаючи на перемоги союзників в Італії, на початку 1944 р., основна увага у війні в Європі була зосереджена на Західному театрі воєнних дій, де не велося жодних боїв, окрім повітряних [24]. Для послаблення позицій Третього Рейху союзники розпочали масові бомбардування німецьких міст, які сягнули свого апогею на початку 1944 р. Зокрема, відзначимо, що союзна авіація використовувала точні радіонавігаційні системи, які забезпечували вихід до цілі незалежно від часу

доби і стану погоди. Командування стратегічної авіації вважало, що регулярні нальоти можуть привести до капітуляції противника, проте очікування виявились марними, оскільки Німеччина не капітулювала, навіть попри те, що в бомбардуваннях брало участь до 1500 літаків. У такій ситуації Д. Ейзенхауер наказав зосередити основні авіаційні бомбардування по важливих об'єктах німецької інфраструктури, що знаходились на території Франції [7, с. 22].

У такій несприятливій для себе ситуації німецьке командування вирішило активізувати будівництво оборонних укріплень «Атлантичного валу», розуміючи перспективу майбутньої висадки союзників на континент. На будівництві укріплень тисячі примусових робітників працювали день і ніч. Замовлення на сталеві елементи конструкцій неможливо було виконати у передбачені терміни і інженерам доводилося обходитися без них. Деякі артилерійські башти навіть не мали механізму повороту і гармати могли стріляти лише в одному напрямку. Матеріалів вимагалося так багато, що на будівництво «Атлантичного валу» частково використовували матеріали зі старої французької лінії Мажино та німецької лінії оборонних споруд (лінії Зігфріда) [46, p. 14]. Для більшої активізації робіт керівником оборони Франції був призначений Е. Роммель – досвідчений генерал, відомий своїми африканськими кампаніями. Зокрема, під його керівництвом було закладено мільйони мін, побудовано тисячі бункерів і польових укріплень, розміщено десятки тисяч стовпів на полях, щоб зашкодити планерам і парашутистам, встановлено величезну кількість протичовнових перешкод на березі. Е. Роммель підняв підготовку німецьких оборонних дивізій на високий рівень [9, с. 416].

Але навіть такі великі успіхи Е. Роммеля в контексті посилення оборони Франції повністю нівелювались тим, що прискорення будівництва «Атлантичного валу» зазнало невдачі, оскільки робітники не встигали виконати всі роботи до встановлених термінів. Зокрема, передбачалось закінчити будівництво до 1 травня 1944 р., збудувавши 1500 укріплень для

розміщення гарнізону в 300 тис. осіб. У ході проведення інспекції готовності оборонних укріплень відповідно до очікуваного плану та проєкту німецьке командування побачило, що лише в деяких місцях залізобетонні оборонні споруди були готові, натомість в інших місцях вони перебували на різних стадіях будівництва, а на деяких ділянках будівництво взагалі навіть не починалося. Для того, щоб відбити раптовий напад, бракувало майже всього, особливо гармат в укріпленнях [46, p. 16].

У свою чергу, треба зазначити, що сам проєкт будівництва «Атлантичного валу» виглядав надто утопічним, враховуючи терміни, за які німецьке командування прагнуло реалізувати цей проєкт. Слабкою стороною валу також була величезна територія, якою він мав проходити, тобто його протяжність, яка становила 4000 км. Така велика протяжність вносила труднощі у те, щоб кожна ділянка валу була повністю укріплена. Власне, на наш погляд, кожна оборонна лінія у ході Другої світової війни не відіграла ключової ролі у ході проведення воєнних дій, оскільки ворог їх проходив, враховуючи слабкі сторони цих ліній. Як приклад можна навести лінію Маннергейма у Фінляндії під час війни з СРСР в 1939-1940 рр. або лінію Мажино під час наступу німецьких військ у Францію в 1940 р. Ці укріплення не врятували наведені вище держави, проте кошти на їх будівництво були потрачені колосальні. Саме тому прискорення будівництва валу стало ще одним дестабілізуючим чинником для Третього Рейху, оскільки вимагало величезних ресурсів, які Рейх станом на 1944 р. не міг надавати у таких масштабах, як на початку війни.

Не менш важливо зазначити, що в цей самий час на Східному фронті у війні проти СРСР ситуація також складалась не на користь нацистської Німеччини. Зокрема, після поразки на Курській дузі влітку 1943 р. німецькі війська лише відступали вглиб раніше захоплених територій СРСР. У свою чергу, серія операцій, здійснених після Курської битви, змусила німецькі війська відступати до Дніпра, а згодом і далі на Захід. Одним із ключових результатів цих операцій стало не лише звільнення значної території, а й

нанесення німецькій армії таких втрат, які вона не могла компенсувати. Узимку 1943-1944 рр. радянське командування здійснило операцію під Черкасами, під час якої було оточено та знищено два німецькі корпуси. У цей самий час у січні-лютому 1944 р. радянська армія провела Корсунь-Шевченківську наступальну операцію, в ході якої завершилось визволення Лівобережної України та почались бої на Правобережжі. Зокрема, вже весною німецька група армій «Центр» фактично була розгромлена. Проте свій успіх радянська армія не розвивала, оскільки у травні 1944 р. на Східному фронті настало тимчасове затишшя у бойових діях [9, с. 414].

На наш погляд, це своєрідне затишшя можна пояснити тим, що тривалі і виснажливі бої на території України значно вплинули на стан радянських військ, оскільки їм потрібна була пауза та відпочинок. Важливим фактором стало також те, що станом на весну 1944 р. радянське керівництво вже очікувало на відкриття Другого фронту в Західній Європі і зупинило свої війська для того, щоб оцінити перспективи майбутньої союзницької висадки. У випадку її успіху радянське командування отримувало б ще більше переваг, оскільки суперник виявився би повністю ослаблений, а наступ радянської армії розпочався б із новою силою.

У комплексі проблем на Східному фронті додались ще нові невдачі на Заході. Зокрема, на початку 1944 р. союзники розпочали висадку в континентальній Італії. У лютневих битвах союзники витратили 158 тис. снарядів, на кожні десять їхніх пострілів припадав лише один німецький. Вже весною німецьку оборонну лінію було прорвано на південний захід від містечка Кассіно. В такій ситуації німці почали загальний відступ на північ. У багатьох німецьких підрозділах залишилася третина особового складу або й того менше. Результатом загального відступу німецьких військ стало те, що 4 червня союзницькі війська увійшли до Риму. У підсумку, німецьке командування прийняло рішення зайняти нову оборону позицію, Готську лінію, що перетинала Апенніни в північно-західному напрямку – між містами Ла-Спеція на західному узбережжі й Пезаро на східному [2, с. 575-576].

Попри такі стратегічні невдачі, кількісно німецька армія виглядала як доволі велика. Зокрема, станом на середину 1944 р. А. Гітлер використовував на Сході 179 дивізій, 26 дивізій – на південному сході Європи, 22 – в Італії, 16 – у Скандинавії та 53 дивізії у Франції й Нідерландах. До 6 червня у Франції та Нідерландах перебувало 59 дивізій, з яких 41 дивізія розташовувалася на північ від річки Луара, 28 дивізій діяли в Італії, але на Сході все ще залишалося 165 дивізій [34, p. 97]. Відзначимо, що наведена нами статистика яскраво ілюструє фактор того, настільки розпорошеними були німецькі війська у різних регіонах.

Отже, стратегічна ситуація в Європі у 1944 р. складалась не на користь нацистської Німеччини, оскільки у всіх регіонах ведення війни німецькі сили терпіли поразки та вимушені були відступати, втрачаючи раніше захоплені позиції. Цією ситуацією скористались союзники, розпочавши підготовку до відкриття Другого фронту, з метою послаблення Третього Рейху, вимусивши його вести війну на два фронти.

1.2 Підготовка до Нормандської операції

Ідея про відкриття Другого фронту стала важливим предметом обговорення серед союзників, особливо починаючи з 1943 р. Найбільше дискусій викликало питання про місце його відкриття, оскільки пропонувались різні проєкти. Такий стан справ викликав розбіжності між Ф. Рузвельтом та В. Черчиллем, що намітились ще у Касабланці. Відкритого характеру протистояння з приводу місця висадку союзників набуло на Вашингтонській конференції у травні 1943 р. Зокрема, британський прем’єр пропонував здійснити операцію на Балканах обмеженими силами в разі виникнення сприятливих обставин, якими мали стати виведення німецьких військ з Балкан або політичні зміни в Болгарії, Угорщині і Румунії. У свою чергу, американський президент з ним не погоджувався, оскільки місце висадки на Балканах не надавало союзникам, з точки зору Ф. Рузвельта,

стратегічної переваги, тим паче, що на Балканах було доволі важко висадити морський десант [11, с. 51-52].

У свою чергу, на Тегеранській конференції 28 листопада – 1 грудня 1943 р. В. Черчилль знову наполягав на своїй балканській стратегії. Вибір британським прем'єром саме Балкан полягав у тому, що він із усіх сил прагнув врізатися клином у Центральну Європу, щоб не пустити радянські війська до Австрії і Румунії і навіть, якщо можливо, в Угорщину. Проте ідею про висадку десанту на Балканах остаточно відкинули, розпочавши розгляд та обговорення інших варіантів [11, с. 54]. Як ми знаємо із подальшого ходу подій, відхилення балканської стратегії В. Черчилля на Тегеранській конференції після закінчення Другої світової війни призведе до поширення радянської експансії та встановлення прокомуністичних режимів і в Румунії, і в Угорщині.

У ході обговорення та розгляду інших варіантів Ф. Рузвельт пропонував висадку морського десанту у Північній Франції, оскільки саме Франція є найбільш слабким місцем Третього Рейху. У свою чергу, Й. Сталін наполягав на здійсненні двох операцій – однієї на Півночі Франції, а іншої – на Півдні. Радянський керівник запевняв союзників, що як тільки буде висаджено морський десант у Північній Франції, то Червона Армія перейде у наступ. Американська делегація підтримала цю пропозицію і взяла на себе зобов'язання розпочати висадку десанту впродовж травня 1944 р. У підсумку, Нормандська операція отримала кодову назву «Оверлорд» [1, с. 99-100]. Після проведення конференції у Тегерані розпочалась активна підготовка союзників до проведення операції.

Першим кроком у цьому плані стало питання призначення очільника цієї операції. Багато хто спочатку вважав, що цю роль отримає генерал Дж. Маршалл. Однак на Ф. Рузвельта чинився величезний тиск з приводу того, щоб сам генерал залишився у Вашингтоні на посаді начальника штабу, оскільки, як стверджували представники уряду президента, на цій посаді він принесе значно більше користі, ніж займаючи посаду командувача однієї із

найважливіших операцій союзників в ході Другої світової війни. Після таких аргументів американський президент зупинив свій вибір на Д. Ейзенхауері, який уже мав досвід трьох успішних десантних операцій під час війни, і всі вони були спільними з британськими військами [38, p. 72-73]. У зв'язку із призначенням на цю посаду до Д. Ейзенхауера направили Директиву 304/12 від 12 лютого 1944 р., в якій зазначалось наступне: «Ви призначаєтесь Верховним головнокомандувачем союзних сил, які перебувають у вашому підпорядкуванні для проведення операцій зі звільнення Європи від німців… Завдання. Ви увійдете на територію Європи та, спільно з іншими Об'єднаними Націями, проведете операції, спрямовані в саме серце Німеччини та на знищення її збройних сил. Дата початку вторгнення на континент – травень 1944 року. Після захоплення достатньої кількості портів у протоці подальші дії будуть спрямовані на забезпечення контролю над територією, що сприятиме проведенню як наземних, так і повітряних операцій проти ворога» [37, p. 50].

Далі союзники перейшли до практичних кроків. Зокрема, на початку 1944 р. з ініціативи Начальника штабу при верховному командуванні союзницькими експедиційними силами Ф. Моргана була створена група COSSAC (КОССАК), відповідно до перших літер назви посади Ф. Моргана англійською мовою (Chief of Staff to the Supreme Allied Commander). КОССАК при плануванні операції була змушена виходити з найжорсткішого ліміту десантних суден і обмежити одночасну висадку лише трьома дивізіями. Союзники враховували, що німці вели активні роботи із укріплення «Атлантичного валу», що теоретично могло ускладнювати просування для союзників. Важливо зазначити, що з самого початку КОССАК орієнтувалася на концентрацію сил: передбачався лише один район вторгнення [29, p. 8].

Відповідно до планів союзників, цей один район вторгнення мав бути в межах досяжності союзницьких літаків, що базувалися у Великій Британії. Важливо також, щоб поруч розташовувався великий порт, який необхідно

було захопити з суші та якнайшвидше ввести в дію. Від штурму «Атлантичного валу» відразу відмовились, оскільки союзники згадали про негативний досвід канадської висадки в Дьєппі у серпні 1942 р. У свою чергу, ми вважаємо, що союзники дарма відмовились від штурму валу, оскільки відповідно до його стану, який ми описали вище, він не був надзвичайно потужною лінією укріплень, оскільки роботи на окремих його ділянках були навіть не розпочаті. Враховуючи цей фактор, союзники могли цілком іти на штурм валу і прорвати його оборону без величезних втрат та затяжних боїв. Однак союзники пішли іншим шляхом.

Командування розпочало пошук таких ділянок узбережжя Франції, де можна було б безпосередньо з десантних суден висаджувати людей і техніку та забезпечити їхнє негайне і масоване просування вглиб континенту. Ідеальним місцем для висадки можна було б вважати узбережжя Па-де-Кале, але, очевидно, такого ж висновку дійшли й німці, тому цю ідею було відхилено. Також як варіант розглядалось місто Гавр у гирлі Сени. Однак у разі нападу на цей порт дивізіям союзників довелося б висаджуватися по обидва боки річки, а це значно полегшувало завдання німцям, щоб розбити союзницькі дивізії окремо. Водночас, зауважимо, що східніше Гавра берегова лінія являє собою суцільні скелі, які перемежовуються маленькими бухтами, практично не маючи виходів до яких-небудь доріг. Таким чином, після розгляду кількох наведених нами вище варіантів шляхом виключення вибір припав на узбережжя Кальвадоса в Нормандії. Нормандія була обрана, оскільки порт Кан був близько і міг бути швидко захоплений. Неподалік від Кана знаходився аеродром, який також можна було захопити при початковому штурмі. Крім того, стратегічне розташування Кана відрізало б залізні та автомобільні дороги від Парижа, ізолюючи півострів Котантен, де розташовувалися пляжі Нормандії, і поставило б захоплювачів у вигідне становище. Зауважимо також, що додатковою перевагою було те, що півострів Котантен захищав територію від найсильніших атлантичних штормів [19, p. 36-37].

Після визначення місця висадки союзницьке командування 10 березня 1944 р. прийняло Директиву № 22, в якій зазначалось наступне: «Метою операції «Оверлорд» є забезпечення плацдарму на континенті, з якого можуть бути розгорнуті подальші наступальні операції. Ця територія повинна містити достатню кількість портових споруд для утримання сил чисельністю від двадцяти шести до тридцяти дивізій… Операція буде проведена у два етапи: Етап I – Проведення штурмового десанту на узбережжі Нормандії в межах між Кіневілем на заході та Кабур-ле-Беном на сході, з подальшим швидким захопленням і розвитком аеродромів, а також узяттям порту Шербур. Етап II – Розширення захопленої в Етапі I території з метою забезпечення контролю над усіма портами в регіонах Шербур, Луара та Бретань… Призначена дата операції 31 травня 1944 р.» [42, p. 1].

Німецьке військове командування розуміло, що висадка союзних військ буде здійснена саме у Франції, проте важливою проблемою стало те, що їм не було відоме точне місце висадки. Для ще більшого заплутування ворога союзники розробили план під кодовою назвою «Фортитюд» («Сила духу»), основним завданням якого була імітація вторгнення союзників на узбережжя Норвегії та Півночі Франції. [5, с. 49]. Ще однією важливою операцією була операція «Bodygard» («Охоронець»), метою якої було введення А. Гітлера та німецького генералітету в оману щодо точної дати, часу, місця та деталей висадки сил союзників. Саме для цього в Англії умовно була сформована Перша група американських армій під командуванням генерала Дж. Паттона та створена активна радіомережа [5, с. 49].

Важливо також зазначити, що проведенню заходів за планом операції «Бадігард» передувала активізація роботи контррозвідувальних органів союзників. Вона була спрямована на зачистку та ліквідацію на території Великої Британії широко розгалуженої мережі німецьких шпигунів. Зрозуміло, що розробка всіх планів союзників щодо висадки десанту була цілком таємною, саме тому доступ до інформації, пов’язаної з підготовкою операції, мала доволі невелика кількість людей. Контроль за дотриманням

режиму таємності здійснювався високопоставленими співробітниками контррозвідки. У свою чергу, німці, як ми зазначали вище, не знали точного місця висадки, проте твердо були переконані, що вона буде здійснена на півдні Франції в районі протоки Па-де-Кале. Тому союзникам залишалося лише підтримувати упевненість німецької сторони в тому, що саме тут буде район десантування їх військ. У підсумку, ми хочемо відзначити, що в результаті здійснення всіх заходів операції «Бадігард» головні німецькі сили розташувались в районі місця Па-де-Кале, очікуючи висадки саме там. Ще одним важливим результатом дезінформаційних операцій союзників стало те, що день початку операції «Оверлорд» став повною неочікуваністю для німецького командування, яке вважало строки початку операції зовсім іншими [8, с. 74-75].

Ще одним важливим елементом підготовки союзників до Нормандської операції стала розробка різноманітних превентивних операцій перед здійсненням основної висадки десанту. Зокрема, у січні 1944 р. була розроблена операція «Wastage», яка була спрямована на нанесення тактичних ударів по тилових цілях ворога перед основним вторгненням. Метою операції була дестабілізація німецькх військ шляхом знищення важливих вузлів зв'язку, командних пунктів та логістичних маршрутів. Ці удари мали спричинити хаос у тилу німецьких підрозділів, ускладнюючи їхню здатність реагувати на основну атаку союзників. Однак операція була скасована, оскільки не вистачало ресурсів для її виконання [23, p. 56]. Також було розроблено операцію «Wild Oats», яка передбачала застосування 1-ї британської повітряно-десантної дивізії. Вона мала за мету підтримати союзні сухопутні війська у наступі на місто Кан. Захоплення цього міста було стратегічно важливим для швидкого прориву союзників у глибину Франції. Успішне проведення операції могло значно прискорити загальний хід кампанії в Нормандії. Проте, на момент прийняття рішення, союзники визнали, що наявні ресурси мали бути використані для інших операцій і план був скасований [23, p. 68].

У свою чергу, німецьке командування також вело активну підготовку до висадки союзницьких військ. Зокрема, німецькі генерали Е. Роммель та Г. фон Рунштедт, які відповідали за оборону Франції, розробили власну стратегію. Вона зводилась до того, що сили противника необхідно було знищити відразу на узбережжі під час висадки, уникнувши таким чином проходу союзників вглиб території Франції. Г. фон Рундштедт був переконаний, що висадка відбудеться в найвужчій і найукріпленішій частині Ла-Маншу – десь між Гавром і Дюнкерком, звідки можна було розгорнути сили на Пікардійській рівнині та рушити до Руру. Е. Роммель навесні 1944 р. вважав, що вторгнення відбудеться західніше цього району. Для посилення оборони цих двох регіонів німецьке командування вжило заходів щодо встановлення додаткових підводних протидесантних загороджень, а також організації нових мінних полів на суші. У підсумку, відзначимо, що німецькі збройні сили у Франції були лише частково готові до відбиття союзних військ. Їхня авіація та військово-морський флот були безнадійно слабкими, тому союзники мали величезну перевагу над військами Третього Рейху у всіх аспектах. Особливої переваги союзникам також додавав фактор раптовості та неочікуваності [39, p. 70].

Отже, підготовка союзників до Нормандської операції містила в собі ряд важливих елементів, зокрема визначення місця висадки та проведення дезінформаційної кампанії проти німців. Розробка операції у цілковитій таємності сприяла посиленню фактору раптовості, оскільки німецьке командування не знало точного місця висадки. Ретельна підготовка обох сторін яскраво демонструє нам наскільки важливою була ця операція як для союзників, так і для гітлерівців, оскільки від її успіху чи провалу залежала подальша стратегічна ситуація у Другій світовій війні.

РОЗДІЛ 2. ХІД НОРМАНДСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ

2.1 Десантна підготовка та початок операції

Десантна підготовка союзницьких військ була дуже ретельна і включала в себе ряд важливих елементів. Зокрема, одним з елементів підготовки було те, що десантники відпрацьовували висадку з планерів – безмоторних літальних апаратів, які часто приземлялися у ворожому тилу. Завданням цих підрозділів було захоплення ключових стратегічних об'єктів: мостів, перехресть, залізничних вузлів та інших важливих пунктів, що могли забезпечити просування основних сил. Особливо важливим аспектом була здатність воювати в ізоляції, часто без негайної підтримки ззовні. Це вимагало високого рівня бойової підготовки, вміння приймати самостійні рішення в умовах невизначеності, збереження дисципліни та боєздатності в розпорошених і нестабільних ситуаціях. Окрім фізичних тренувань, значна увага приділялася розвитку психологічної витривалості. Солдатів цілеспрямовано поміщали в екстремальні ситуації, щоб сформувати в них переконання, що реальний бій буде менш жорстким, ніж тренування. Це був свідомий психологічний підхід, який мав на меті знизити рівень стресу у бійців у вирішальний момент. Також в рамках психологічної підготовки були організовані лекції, перегляди мотиваційних фільмів, зустрічі з капеланами з метою морально підтримати вояків і зміцнити їхню віру в успіх місії [32, p. 56].

Важливо підкреслити, що в операції брали участь війська з різних країн: Великої Британії, США, Канади та інших, що таким чином робило критично важливою міжнаціональну координацію. Для цього проводилися спільні навчання між підрозділами різних армій, що дозволяло виробити єдину тактику та чітку взаємодію на полі бою. Створювалися спеціальні тренувальні табори, які точно імітували рельєф і особливості Нормандського узбережжя. Військові готувалися до дій у конкретних умовах майбутнього

театру воєнних дій, враховуючи тип ґрунту, населені пункти, ландшафт та інженерні укріплення ворога [32, p. 51-52].

Підготовка десантників зайняла більше часу, ніж очікувалось, тому до визначеної у Директиві № 22 дати 31 травня 1944 р. висадки не сталось, оскільки ще одним важливим фактором у цьому стала погана погода та постійний ранковий туман. У цих умовах союзники на початку червня 1944 р. почали реалізовувати ще одну дезінформаційну операцію під кодовою назвою «Титанік». Основною метою цієї операції було створення ілюзії масштабного десантування союзних військ, що мало відволікти німецькі резерви від справжніх місць висадки та сприяти успішному проведенню операції «Оверлорд». Операція «Титанік» складалась з кількох компонентів, що включали скидання манекенів-десантників («рупертів») та висадку малих груп бійців Спеціальної повітряної служби (SAS). Кожен із цих компонентів був спрямований на різні райони Франції, щоб створити враження широкомасштабного десанту.

Коротко розглянемо кожен з етапів цієї операції. Перша фаза передбачала висадку повітряно-десантної дивізії на північ від річки Сени, поблизу Івето, Єрвіля та Дудевіля в регіоні Сена-Марітім. Головною метою було змусити німецьке командування вважати, що головний удар буде завдано саме в цьому регіоні, що змусило б 12-ту танкову дивізію СС «Гітлерюгенд» відреагувати та перекинути свої сили на північ. На другій фазі планувалось скидання 50 манекенів у районі річки Дів для відволікання німецьких резервів, проте ця частина операції була скасована через обмежену наявність транспортних літаків. Третя фаза мала на меті створити враження масованого десанту на захід від Кана. Для цього було скинуто 50 манекенів у регіоні Кальвадос, поблизу Мальто та лісів біля Барон-сюр-Одон. Зрештою, четверта фаза передбачала скидання 200 манекенів-десантників поблизу Маріньї в департаменті Манш, а також висадку двох груп Спеціальної повітряної служби. Створення враження масштабного повітряного десантування дозволило союзникам перехитрити німецьке командування та

відволікти основні сили німецьких військ, що таким чином давало змогу морському десанту зустріти менший опір [35, p. 272-273].

Також у рамках підготовки до десантної висадки союзники активно нарощували кількість суден, з яких мав висаджуватись сам десант. Зокрема, десантні кораблі марок «LCVP», «LCI», «LST» повинні були забезпечувати перевезення піхоти та техніки до берега. Десантні кораблі були оснащені спеціальними засобами для висадки на пляж, що дозволяло швидко вивантажувати солдатів та техніку. Також крейсери та лінкори мали використовуватись для вогневої підтримки висадки. Відзначимо, що загальна кількість суден, яка брала участь в операції «Оверлорд» становила близько 20 тис. Для координації дій десантних кораблів та прискорення самого процесу висадки союзники створили одне із геніальних інженерних рішень, зокрема мова йде про створення штучної гавані «Молбері» [47, p. 125]. Із описаних нами вище приготувань ми бачимо, якою грандіозною та масштабною мала стати операція «Оверлорд».

Перед тим, як перейти до висвітлення останніх подій перед висадкою, розглянемо чому операція отримала назву саме «Оверлорд», а день самої висадки було названо «Днем Д» і що означають ці поняття. Зокрема, розпочнемо із пояснення використання літери «D» у словосполученні «D-Day» («День Д»). Французи вважають, що D означає «десантування» (disembarkation), англійці — «висадку» (debarkation), а інші трактування твердять, що «D-Day» — це скорочення від «день рішення» (day of decision). У свою чергу, ще в 1944 р. журнал «Time» оприлюднив нині загальноприйняте пояснення використання літери «D»: літера D в «D-Day» означає «день», тобто «D-Day» буквально означає «день-день». [51, p. 2].

Вибір назви операції «Оверлорд» не був випадковим, адже вона викликає асоціації з імперською владою, авторитетом (у перекладі це слово означає «господар», «власник всього», «повний лорд»). Така назва випромінює контроль і домінування — саме ті якості, які були потрібні для масштабного десанту, що мав на меті звільнити Західну Європу від

нацистського панування. Проте важливо зазначити, що операція могла мати іншу кодову назву. Зокрема, розглядався варіант із назвою «Mothball», що буквально в перекладі звучить як «нафталін» [51, p. 3]. Зрозуміло, що у порівнянні із назвою «господар», «лорд» назва «нафталін» радше сприятиме деморалізації солдатів, ніж підняттю їхнього бойового духу перед однією із найважливіших операцій союзників у ході Другої світової війни.

Тепер безпосередньо повернемось до останніх приготувань союзників до початку операції. Остаточну дату її початку призначили на 5 червня, однак погода знову зіграла не на користь союзників. У червні 1944 року в протоці Ла-Манш спостерігалися найсильніші вітри та найнеспокійніше море за останні 20 років. Попередньою датою «Дня Д» було 5 червня, але метеорологічні прогнози, отримані 3 числа, були настільки несприятливими, що на ранковій нараді 4 червня було вирішено відкласти висадку щонайменше на 24 години. До того часу частина американських десантних сил вже вийшла у протоку, але через штормове море кораблі змушені були повернути назад і шукати притулку. До ранку 5 червня умови в протоці майже не покращилися, але у прогнозі на наступний день з’явився промінь надії. Очікувався короткий період відносно спокійної погоди, який мав початися пізно ввечері 5 червня та тривати до ранку 6 числа: вітер мав послабшати, а хмарність бути частковою, Однак уже ввечері 6 червня прогнозувалося повернення сильного вітру та хвилювання і ці умови, ймовірно, тривали б невизначений час. Останньою можливою датою для висадки за поточними припливами було 7 червня, але подальше відкладення на 24 години було неможливим, оскільки кораблі морської артилерійської підтримки, які вже вийшли з північних баз 3 червня, мусили б повернутися для додаткового заправлення паливом, що зруйнувало б весь графік операції [3, с. 713-714]. Як ми бачимо із ситуації, операція союзників реально могла опинитись під загрозою зриву через несприятливі погодні умови, тому більше зволікати не було часу, і 6 червня 1944 р. стало остаточним днем початку операції «Оверлорд».

Перед здійсненням самої висадки союзники провели чергові розвідувальні дії. Зокрема, розвідка визначила, що найбільше німецьких сил розташовано у стратегічно важливих територіях, серед яких були міста Кан, Фалез, Сен-Ло, Карантан, а також шосе Лізьє–Кан, Вір-Карантан, залізниця Гранвіль-Аржантан, Мон-Пенсон, долина річки Дів, що дозволяли контролювати контратаки [52, p. 120-121]. Також у звіті розвідувальних груп зазначалось, що німці в районі висадки союзників мають оборонні укріплення, проте їх розмір і кількість в них солдатів значно менша, ніж в районі Па-де-Кале. Зокрема, в самих укріпленнях розміщувалось щонайменше 150 бійців. Від лівого берега річки Орн до Ла-Бреш оборона була суцільною, без проміжків понад 400 ярдів, що ускладнювало прорив. Оборонні споруди були переважно з армованого бетону товщиною до 2 метрів. Укріплення включали кулеметні доти, бетонні куполи зі сталевими баштами, а також вогнемети, встановлені на набережних і схилах каналів. На пляжах обох боків річки Орн були встановлені сталеві підводні перешкоди — кілки та їжаки. Вулиці були заміновані протитанковими та протипіхотними мінами. Деякі будинки, що не використовувалися як пункти оборони, ймовірно, були заміновані пастками [27].

Як ми бачимо із даних розвідки, німці мали доволі непогані укріплення в районі висадки союзників, проте проблемою німецького командування була неможливість рівномірно розподілити свої оборонні сили по території Франції, оскільки, як ми зазначали вище, німці не знали точного місця висадки десанту. Звісно, якби німецьке командування знало, що висадка відбудеться саме в Нормандії, то оборонні укріплення і кількість солдатів сконцентровані там, були б значно більшими.

В останній день перед початком висадки 5 червня 1944 р. союзниками було здійснено низку заходів для підняття бойового духу солдатів. Зокрема, генерал Дж. Паттон виступив із палкою мотивуючою промовою перед Третьою армією США, заявивши наступне: «Ви сьогодні тут з трьох причин. По-перше, тому, що ви прийшли захищати свої домівки та близьких. По-

друге, ви тут тому, що не змогли б себе поважати, якби були десь в іншому місці. По-третє, ви тут тому, що ви справжні чоловіки, а всі справжні чоловіки люблять битися… Ви не всі помрете. Тільки два відсотки з вас загинуть сьогодні в битві. Смерті не можна боятися. Рано чи пізно смерть наздоганяє будь-кого… Пам'ятайте: ворогові так само страшно, як і вам, а може, й більше. Вони не супермени Усі справжні герої — теж не казкові богатирі. Кожен окремий солдат у нашій армії відіграє життєво важливу роль... Звичайно, ми хочемо повернутися додому. І хочемо привезти із собою перемогу в цій війні. Найшвидший спосіб зробити це — піти і дістати виродків, що почали її…» [12, с. 155-156]. Також серед союзницьких солдатів перед висадкою ввечері 5 червня поширювали листівку із зверненням до них Д. Ейзенхауера, в якій були наступні слова: «Солдати, матроси та пілоти Експедиційних сил Союзників! Ви стоїте на порозі Великого Хрестового Походу, до якого ми йшли довгі місяці. Очі світу спрямовані на вас. Надії та молитви людей, які люблять свободу, скрізь супроводжують вас. Разом із нашими хоробрими союзниками та побратимами на інших фронтах ви знищите німецьку військову машину, покінчите з нацистською тиранією над пригнобленими народами Європи та забезпечите безпеку для нас у вільному світі… Приплив повернувся! Вільні люди світу йдуть разом до Перемоги! «Я повністю вірю у вашу мужність, відданість обов'язку та майстерність у бою. Ми не приймемо нічого, крім повної Перемоги! Щасти! І нехай усі ми здобудемо благословення Всемогутнього Бога на цей великий і благородний подвиг» [25, p. 1].

Після підняття бойового духу повітряний десант отримав чіткий наказ, відповідно до якого перші групи парашутистів висаджуються за 4,5 години до світанку [40]. Після опівночі 6 червня 1944 р. авіація союзників провела інтенсивне бомбардування французького узбережжя. Загалом було скинуто до 1700 тонн бомб. Після цього в зону висадки – Шербурський півострів – вислано повітряні десанти: дві американські дивізії на заході і одну англійську на сході. Через хмарність і активні дії німецької ППО під час

приземлення десантники розпорошилися, але швидко зорієнтувались у ситуації і продовжили заплановані дії. Дві американські повітряно-десантні дивізії висадились на ділянці завширшки 40 км і в глибину 25 км від району Сент-Мер-Егліза до району північніше Карантана. Їм вдалося закріпитись на двох невеликих плацдармах, ізольованих один від одного [3, с. 714]. У свою чергу, після повітряного десанту планувалось відразу розпочати висадку морського десанту. Операція із висадки морського десанту отримала кодову назву «Нептун». Відзначимо, що безпосередньо десантну операцію очолив командувач 21-ї групи армій англійський генерал-фельдмаршал Б. Монтгомері. До складу 21-ї групи армій входили: 1-ша американська (командувач генерал О. Бредлі), 2-га англійська (командувач генерал М. Демпсі) і 1-ша канадська (командувач генерал Х. Грерар) армії [10, с. 69].

Вранці о 06:30 розпочався сам процес висадки морського десанту на п’яти основних плацдармах. На крайньому заході відбулася висадка американців на ділянці, що мала кодову назву «Юта» («Utah Beach»), біля основи Котантенського півострова. За десять миль на схід американські війська висадилися на узбережжі «Омаха» («Omaha Beach»), на захід від нормандської столиці Байо. Ще далі на схід від Байо розташовувалися пляжі «Голд» («Gold»), «Джуно» («Juno») і «Сворд» («Sword»), які штурмували британські та канадські війська. Загальна протяжність цього плацдарму становила майже 55 миль – відстань, яка відображала потребу союзників захопити достатньо широку ділянку узбережжя, щоб забезпечити надходження необхідних військ і постачання для перемоги в початковій фазі операції, розгрому німецьких підкріплень після їх прибуття й подальшого прориву в центральну Францію [49, p. 76].

Отже, у результаті ретельного планування та проведення відволікаючих операцій союзні війська зуміли захопити німецьке командування зненацька і розпочати висадку морського десанту на п’яти визначених плацдармах. Як було зазначено раніше, операція перебувала під загрозою зриву через несприятливі погодні умови, які могли зірвати увесь хід

запланованих дій. Проте, попри труднощі, союзникам вдалося реалізувати задум. Важливим чинником, що забезпечив їм перевагу вже на початковому етапі, стала раптовість нападу. Це змусило німецьке командування терміново перекидати війська до справжнього району висадки, що значно ускладнило їхню здатність організувати ефективний опір.

2.2 Основні етапи операції Оверлорд

На кожному із плацдармів морський десант із повітря підтримували бомбардувальники. Зокрема, 1083 літаки скинули 1763 тонн бомб на берегові укріплення за перші години висадки. Протягом решти дня важкі бомбардувальники зосередилися на атаках ключових комунікаційних вузлів у тилу ворога, через які він мав підтягувати підкріплення. Винищувачі та штурмовики патрулювали всю зону бою, атакуючи німецькі оборонні позиції, штаби, військові зосередження та транспорт. За 24 години 6 червня Стратегічні повітряні сили виконали 5309 вильотів, скинувши 10 395 тонн бомб, а тактична авіація здійснила ще 5276 вильотів. Також варто зазначити, що німецькі розвідувальні та патрульні літали переважно над районом Па-де-Кале, тоді як над плацдармами висадки було здійснено лише близько 50 доволі слабких спроб атак [21, p. 6-7]. Отже, як ми бачимо, союзники мали і повну перевагу в повітрі, що ще більше ускладнювало оборону Франції для німецьких військ і ставило їх у надзвичайно важке становище.

Тепер детальніше розглянемо ситуацію із висадкою морського десанту на кожному із плацдармів. Зокрема, на плацдармі «Сворд» під час наближення до узбережжя крейсери, есмінці та судна підтримки обстрілювали німецькі позиції. З 06:50 до обстрілу приєдналися 72 польові гармати 3-ї дивізії, доставлені на відстань шести миль від узбережжя. Цей потужний вогонь ефективно приглушив німецький спротив, тож більшість десантних катерів досягли пляжу без ушкоджень. Коли о 07:15 перша хвиля з катерами наблизилася до берега, стало зрозуміло, що через погану погоду приплив на «Сворді» виявився вищим за очікування. Але навіть попри цей

фактор, до 07:50 полки були вже на березі та вели бій за підтримки спеціалізованої бронетехніки. Протягом наступних двох годин британці здолали запеклий спротив і захопили укріплений пункт у Ла-Бреші. Поки тривала ця битва, британські та французькі війська просувалися в напрямку Уістреама і захопили Ерманвіль-сюр-Мер за дві милі від узбережжя. Весь ранок на вузькому узбережжі продовжували висадку бригади 185-ї та 9-ї піхоти, а також нові частини 1-ї бригади спеціального призначення. Опівдні 185-та бригада вирушила вглиб країни без бронетанкової підтримки, яка отримала наказ наздогнати її за першої нагоди [48, p. 6-8].

Тим часом 3-тя канадська піхотна дивізія штурмувала пляж «Джуно». Союзники поділили цей шестимильний пляж на три сектори: «Нен», «Майк» і «Лав». На пляжі «Нен» 8-ма канадська бригадна група атакувала з двома піхотними батальйонами та 48-м командос Королівської морської піхоти (КМП), за підтримки спеціалізованої бронетехніки. Далі на захід, на секторі «Майк», висадилася 7-ма канадська бригадна група. О 07:45 штурмові сили підійшли до берега, але натрапили на запеклий опір противника. Лише до 09:00 вони змогли захопити перші виходи з пляжу. Упродовж решти ранку канадські війська разом із британськими командос просувалися через Сен-Обен і Курсель, а згодом – до чотирьох миль углиб суші. Попри це, осередки німецького опору залишалися в прибережних селах до самого вечора [31]. Як ми бачимо, вже на двох із п’яти плацдармів німецькі війська вимушені були відступати вглиб території Франції, займаючи нові оборонні позиції.

Наступним плацдармом висадки морського десанту був пляж «Голд». Союзники розділили його на чотири сектори: зліва «Кінг», «Джиг», «Айтем» і «Хау». Через прибережні скелі та рифи, штурм, здійснений британською піхотною дивізією був обмежений лише двома секторами «Кінг» і «Джиг». Між 05:45 і 07:15 союзницький флот інтенсивно обстрілював німецькі позиції, зокрема 72 корабельні артилерійські гармати, що належали 50-й дивізії. О 07:30 69-та бригадна група висадилася на секторі «Кінг» у стандартному бойовому порядку – два піхотні батальйони зі спеціалізованою

бронетехнікою. У той самий час на «Джиг» висадилася 231-ша бригадна група з підкріпленням – додатковим підрозділом морських командос. Їхню висадку суттєво полегшило попереднє бомбардування, яке ефективно придушило більшість німецьких укріплень, за винятком потужного опорного пункту Ле Амель. Попри тяжкі втрати, британські війська продовжували наступ. Близько 09:30 вони захопили пляж, подолавши затятий спротив. [49, p. 84] Проте бій за сам Ле Амель тривав до полудня. Упродовж решти ранку 50-та дивізія просунулася на чотири милі вглиб – до містечка Креллі, а 47-й загін командос Королівської морської піхоти рушив ще на чотири милі на захід, щоб захопити Порт-ан-Бессен і з'єднатися з американськими силами на пляжі «Омаха» [49, p.85]. Відзначимо, що саме на цьому плацдармі союзники зустріли найзапекліший опір німецьких військ через наявність потужного укріплення Ле Амель, яке на певний час зупинило просування союзницьких військ.

Пляж «Омаха» був обраний для висадки 1-ї та 29-ї піхотних дивізій США. Він розташовувався між скелястими висотами, добре укріпленими німцями, і мав обмежені виходи у внутрішній тил. Головною метою було забезпечення з'єднання з британськими силами на сході і американськими на заході, створивши єдиний фронт. Німецька 352-та піхотна дивізія готувала оборону «Омахи» впродовж кількох місяців. Укріплення включали бетонні бункери з кулеметами MG-42, мінні поля, протидесантні їжаки, артилерійські позиції на висотах. Німці використовували перевагу рельєфу, що перетворило пляж на смертельну пастку для десантників [43, p. 1]. Як тільки перші дивізії американських військ вийшли на берег, вони потрапили під щільний вогонь німецьких кулеметів і артилерії. Втративши своїх командирів і зв'язок, багато підрозділів діяли хаотично, намагаючись знайти укриття за природними перепонами – валунами та піщаними дюнами. Погана видимість ускладнила і корабельну артилерійську підтримку, а побоювання «дружнього вогню» змусили командирів переорієнтувати тактичну авіацію на цілі вглиб материка.

Усе це сприяло тому, що німецькі укріплення залишились майже неушкодженими. До того ж, розвідка союзників не виявила, що німці посилили цей сектор військами 352-ї піхотної дивізії. Усі ці фактори негативно вплинули на висадку, яка почалася о 06:40. Перші американські піхотинці змушені були пробиратися через воду, що сягала грудей, і сильне хвилювання. Коли вони дісталися берега, їх зустрів нищівний кулеметний і артилерійський вогонь, який спричинив тяжкі втрати [44, p. 87]. За різними оцінками, лише за 6 червня американці втратили близько 2 400 осіб убитими, пораненими та зниклими безвісти [50, p. 1]. Початкові невдачі союзників на плацдармі «Омаха» у перспективі унеможливлював з'єднання із британськими силами на сході та іншими американськими силами на заході, тому на цьому плацдармі стратегічна перевага була на користь німецьких сил, проте союзникам все ж вдалось закріпитись на плацдармі.

Події на п'ятому плацдармі висадки морського десанту «Юта» розгортались цілком на користь союзницьких сил. Наступ 4-ї піхотної дивізії США розпочався о 06:30 після влучного обстрілу корабельної артилерії, що знищив порівняно слабкі німецькі укріплення. Німці слабо обороняли сектор «Юта», бо вважали, що спеціально затоплені низовини позаду пляжу створюють надійний природний бар'єр. Однак попри складний рельєф, американцям вдалося швидко просунутись углиб через заболочену місцевість і з'єднатися з повітряно-десантними підрозділами, які висадилися кількома годинами раніше. Успішна операція на «Юта» коштувала американцям лише 200 втрат [32, p. 129]. Як ми бачимо, загальні втрати союзників на «Юті» вдесятеро разів менші, ніж втрати на «Омасі» за один день боїв.

Німецьке командування на чолі із Адольфом Гітлером, отримавши звістку про висадку, спочатку сприйняло її як демонстрацію або відволікаючий маневр. Фюрер все одно був переконаний, що головний удар союзників буде нанесений через Па-де-Кале, де були зосереджені основні військові сили, включаючи 15-ту армію. Запізніла реакція німецького командування через розгубленість і відсутність чітких розпоряджень

призвели до того, що контратака була організована з запізненням. У свою чергу, Люфтваффе не змогли протистояти авіації союзників, що дозволило їм безперешкодно бомбити німецькі позиції та підходи резервів [22, p. 7]. Внаслідок перших днів проведення операції висадки було знищено 27 % локомотивів, 13 % мостів через Сену та 8 % рухомого складу німецьких військ. Також усі мости через Сену та Луару були зруйновані, залишився лише "коридор" через Париж-Орлеан. Виробництво палива впало на 40 %, що призвело до транспортного колапсу. Німецькі підрозділи добиралися до фронту тижнями [17, p. 1].

Наступним етапом проведення операції «Оверлорд» стало об’єднання всіх плацдармів в один. І станом на 12 червня це завдання було виконано, оскільки було утворено єдиний плацдарм, який тягнувся на 80 км по фронту і 10–17 км у глибину. На цей час уже було десантовано 326547 чол., 5486 бойових і транспортних машин і значну кількість вантажів для забезпечення військ. На цей момент експедиційні сили союзників переважали сили німців у 2,5 рази в людях, у 2,7 рази в танках і в 22 рази по авіації. [16, с. 241].Повна зачистка півострова Котантен від німців була завершена 1 липня. Після цього союзницькі війська лише наступали вглиб території Франції, звільнюючи при цьому місто за містом. 6 серпня американські війська при підтримці загонів французьких сил Опору оволоділи півостровом Бретань. 25 серпня американо-англійські війська вийшли на рубіж рік Сени і Лаури. Одночасно загони Опору, які нараховували до 500 тис. чол., звільнили Тулузу, Ліон [16, с. 242].

Велику роль в цих успіхах союзницьких військ відіграла Третя армія генерала Дж. Паттона. Командування союзників надало Третій армії завдання здійснити прорив з району Сен-Ло в напрямку Бретані в межах операції «Cobra» – наступальної фази, що мала на меті порушити фронт оборони Вермахту та розпочати глибоку експансію на південно-західному фланзі. Дана операція стала третім етапом «Оверлорду». Для досягнення загальних цілей операції американський генерал вдався до застосування стрімких

ударів механізованих і танкових з'єднань із мінімальними паузами між фазами наступу, що дозволило йому прорвати оборону німців на декількох напрямках і з великою швидкістю охопити захід Франції [20, p. 79]. Особливістю цього наступу стала майже повна дезорганізація німецького тилу, що унеможливила перегрупування або формування лінії оборони на нових позиціях. Одним із найвизначніших стратегічних досягнень Дж. Паттона став маневр із виходом у тил німецьких військ, які намагалися втримати оборону в районі Фалезького виступу. Згідно з аналізом Брауна та Ґріна, до середини серпня 1944 року підрозділи Третьої армії здійснили обхідний маневр і вийшли у фланг німецьким формуванням, що сприяло формуванню так званого «Фалезького котла». У тісній координації з 1-ю армією США і британськими військами союзники завершили оточення значного угруповання Вермахту. Наслідком цього маневру стало знищення або захоплення у полон приблизно 50 тис. німецьких солдатів, включаючи значну частину елітних підрозділів, а також велику кількість техніки й озброєння [20, p. 91]. Але навіть попри такі вагомі успіхи, у вересні 1944 р. Дж. Паттон зіткнувся з критичною нестачею пального. У свою чергу, постійні атаки вели до великих жертв серед особового складу і втрати в техніці, давали німцям можливість підготувати захисні позиції і численні вузли опору, виводити свої війська з-під вогню і наносити стримуючі флангові удари [15, с. 96-97].

Четвертим етапом операції «Оверлорд» стала операція «Драгун», яка була проведена 15 серпня 1944 р. з метою вторгнення союзних військ у південну Францію. Її роль була допоміжною – створити додатковий тиск на німецькі сили, змусивши Вермахт воювати на два фронти в самій Франції. Союзницькі десантники отримали завдання захопити ключові об'єкти до підходу основних сил. Серед їхніх цілей були мости, дороги та транспортні вузли, міста та стратегічні висоти. Сам процес здійснення операції розпочався вночі з масового десантування парашутистів із складу 1-ї повітряно-десантної оперативної групи, включаючи американські та

британські підрозділи. Німецька оборона виявилася слабшою, ніж очікувалося, оскільки основні сили Вермахту були сконцентровані на півночі, де тривали запеклі бої. Нестача резервів у південній Франції дозволила союзникам швидко просуватися вперед. Завдяки цьому швидкому просуванню до кінця серпня союзники звільнили Марсель і Тулон, створивши потужний плацдарм для подальшого наступу на схід [18]. У підсумку, ми хочемо відзначити, що операція «Драгун» стала важливим етапом у звільненні Франції, продемонструвавши, що стратегія союзників була правильною, адже одночасні удари з різних напрямків призводили до колапсу німецької оборони.

Далі завдяки спільним союзницьким діям із півдня та півночі союзницькі війська наближались до околиць Парижа. 19 серпня 1944 р. у французькій столиці почалось повстання. Повсталі зайняли мерію, громадські будови. На допомогу повстанцям на прохання Ш. де Голля американці направили дві бронетанкові дивізії. 25 серпня почався заключний штурм пунктів, де знаходились оточені німці. Увечері того ж дня німці капітулювали. Капітуляція німців поклала остаточну крапку в операції «Оверлорд». У підсумку, відзначимо, що в ході операції із відкриття Другого фронту у Європі німці втратили 400 тис. чол. і 1300 танків, натомість союзники втратили 40 тис. лише вбитими із 2,1 млн. учасників операції [16, с. 242].

В загальному успіху операції «Оверлорд» одну із ключових ролей зіграла повітряна кампанія. Усього 171 ескадрилья британських та австралійських винищувачів брала участь у підтримці вторгнення. Завдання були чітко розподілені: 15 ескадрилей прикривали флот, 54 – забезпечували прикриття пляжів, 33 – супроводжували бомбардувальники, ще 33 атакували внутрішні цілі, а 36 – здійснювали безпосередню авіаційну підтримку наземних військ [33, p. 4]. Союзницькі винищувачі ефективно ліквідовували будь-які загрози. Винищувачі-бомбардувальники діяли в координації з наземними частинами, атакуючи танки, артилерійські батареї та колони

підкріплень. У підсумку, як ми зазначали вище, стратегічне домінування в повітрі, ізоляція поля бою та підтримка наземних операцій стали ключовими факторами успішної висадки союзників в Нормандії [33, p. 5].

Також важливу роль в успішному проведенні операції «Оверлорд» зіграли і глідери (планери). Глідери дозволили оперативно доставити важливі ресурси – протитанкову зброю, боєприпаси, інженерні засоби – до підрозділів, які діяли в тилу німецької оборони. Це сприяло стабілізації позицій і унеможливило швидке перегрупування Вермахту. Глідери стали важливим логістичним компонентом у перші години вторгнення. У свою чергу, завдяки планерам союзники змогли захопити критично важливі мости й перехрестя до підходу головних сил, що дозволило уникнути затягування операції та мінімізувати втрати серед морських десантів [36, p. 85].

Отже, успішне проведення операції «Оверлорд» поставило німецьке командування у вкрай важке становище, адже відтепер Третій Рейх вимушений був вести війну на два фронти – на Сході проти СРСР, а на Заході – проти союзницьких сил, що значно послаблювало шанси Німеччини змінити стратегічну ситуацію у Другій світовій війні на свою користь. Після поразки у Франції в оточенні німецького командування все більше поширювались ідеї щодо пошуку сепаратного миру із союзниками, незважаючи на всі накази А. Гітлера вести війну до кінця.

2.3 Роль союзників: внесок Великобританії, США, Канади

Кожен із союзників, які брали участь в операції «Оверлорд», зробили свій важливий внесок для того, щоб висадка морського десанту на Півночі Франції пройшла успішно. Кожна країна надала власний кількісний склад солдат, відповідну кількість технічного озброєння та устаткування. Ціна за успішне проведення операція виявилась велика, адже із союзницької сторони загинули тисячі солдат. Саме тому внесок кожного із союзників неможливо переоцінити.

Детальне висвітлення ролі союзників ми розпочнемо із внеску Великобританії. Зокрема, відзначимо, що чисельність британських військ у межах операції «Оверлорд» налічувала близько 1,5 мільйона військових. Безпосередньо в день висадки було залучено приблизно 61 715 британців. Всі ці солдати входили до складу 21-ої групи армій під командуванням фельдмаршала Б. Монтгомері. В контексті британських втрат в ході операції підкреслимо, що вони загалом становили близько 83 тис. осіб, серед яких 15 тис. загиблих, близько 30 тис. поранених та 38 тис. зниклих безвісти. [46, p. 314]. Британці відіграли ключову роль у закріпленні, просуванні на Кан, здійснюючи при цьому оборону проти контратак німців. Їх внесок був не лише чисельним, а й стратегічним – контроль над морськими підходами, авіаційне прикриття та ефективна взаємодія з канадцями та американцями. Водночас, британські міноносці та есмінці нейтралізували мінні поля та берегову артилерію. Не можна оминути стороною технічні новинки, які були використані саме британцями, зокрема мова йде про плавучі гавані «Малберрі» і трубопровід «Плуто», що постачав пальне з Британії до Франції. Вони стали логістичною опорою для подальшого наступу [46, p. 315].

Далі зупинимось на висвітленні американського внеску. Загалом, участь в операції взяло понад 1,5 мільйона американських солдатів. Безпосередньо, 6 червня було задіяно 73 тис. американців, зокрема 23 250 десантників 82-ї та 101-ї повітряно-десантних дивізій та 49 750 піхотинців і морської піхоти, які висадилися на пляжах «Омаха» та «Юта». До кінця червня в Нормандії перебувало понад 850 тис. американських військових. [32, p. 167]. Звісно, така велика кількість військ, задіяних в операції, призводила до найбільших втрат американців серед усіх союзників. Зокрема, загальні втрати становлять 125 847 осіб, серед яких понад 20 000 загиблих, близько 70 000 поранених, а решта були зниклими безвісти або полоненими [32, p. 169]. Також важливо зазначити, що американська техніка становила найбільшу частину від загальної кількості союзницької техніки. До прикладу, американці надали понад 5 тис. кораблів, з яких 1,2 тис. військових бойових

кораблів, 4 тис. десантних суден, а також понад 1,5 тис. допоміжних. Також була надана велика кількість авіаційних сил, серед яких близько 5 тис. літаків, що включали в себе бомбардувальники В-17, В-24; штурмовики Р-47, Р-51, а також транспортні літаки С-47 для десантування парашутистів. У свою чергу, серед наземної техніки було понад 1,5 тис. танків, а також велика кількість вантажівок, бронетранспортерів, артилерійських установок. США взяли на себе відповідальність за забезпечення фронту необхідними ресурсами, включаючи постачання амуніції, продовольства, техніки та медичних засобів [32, p. 170]. Така велика кількість ресурсів і зобов'язань, які надавали американці в ході операції «Оверлорд», пояснюється тим, що США були найбільш економічно та промислово розвинутою країною серед союзників.

У свою чергу, канадці також відіграли значну роль в успішному здійснені операції «Оверлорд». Не менш важливо зазначити, що саме канадські війська здійснили знаменитий рейд на французьке місто Дьєпп (операція «Джубайл») 19 серпня 1942 р. Цей рейд став своєрідною розвідкою боєм, яка повинна була показати німцям присутність союзників на континенті, а також водночас, перевірити оборону німецьких сил на континенті. Ця операція відіграла роль репетиції для майбутньої операції «Оверлорд». Сам рейд було здійснено 2-ою канадською дивізією під командуванням Дж. Робертса. До участі в ньому було залучено 2-гу канадську піхотну дивізію, під командуванням генерал-майора Дж. Х. Робертса. Попри загальний провал цього рейду та розгром канадських сил, союзники отримали досвід для подальшого планування власних дій із висадки морського десанту, уникаючи допущених стратегічних помилок у Дьєппі. У підсумку, через невдалий рейд канадці втратили 3 367 осіб, серед яких 1 179 загиблих, 2 188 - у полоні. Серед техніки було втрачено 33 десантних судна та 106 літаків [45, p. 64].

У день початку операції «Оверлорд» 3-я канадська піхотна дивізія за підтримки 2-ї канадської бронетанкової бригади висаджувалась на пляжі «Джуно» в бригадних групах. Дві бригади висаджувалися на початковій

хвилі, після чого резервна бригада проходила через передові бригади до досягнення цілей дивізії. Понад 20 тис. чоловік, 200 танків і сотні інших транспортних засобів були під командуванням генерал-майора Р. Келлера. Усередині полків канадці були рішуче налаштовані не підвести один одного. Вони покладалися один на одного – і весь вільний світ покладався на них [41]. Безпосередньо у висадці взяли участь близько 14 тис. канадських солдат, 3 тис. з яких були в першій хвилі. Завдяки успішній висадці канадських сил був відкритий шлях для тривалого і безжального наступу на основні сили німецької армії, що в перспективі дозволило об'єднати всі п'ять плацдармів висадки морського десанту в один [31].

Також велику роль відіграв і канадський флот. Зокрема, 11 фрегатів, 9 есмінців і 5 корветів були відряджені до Королівського флоту для забезпечення захисту від постійної загрози німецьких підводних човнів. Канадські кораблі типу «Бангор» очищували судноплавні шляхи від мін. Водночас, 6 канадських катерів швидкісних і були призначені для патрулювання гирла Сени [26]. Важливо відзначити, що саме в канадських формуваннях воювали й етнічні українці. За різними джерелами, в часи Другої світової війни в канадській армії служило від 35 до 50 тис. українців. Слід підкреслити, що близько 11,4 % українців Канади добровільно записувались до війська. [6, с. 437]. За роки війни українці воювали на різних фронтах, і тисячі із них взяли участь у висадці союзників у Нормандії. Так, український письменник, журналіст та публіцист М. Небелюк про роль і участь українців у висадці морського десанту писав наступне: «Перейдіть цвинтарі полеглих у Нормандії, огляньте лише жертви великого союзного десанту на побережжі Франції, і на вояцьких хрестах знайдете стільки українських прізвищ, що вам зробиться соромно за весь так званий культурний світ, для якого не існує України, хоч українська кров ллялася під англійським, канадським, американським та яким хочете іншим прапором за спільні ідеали…» [6, с. 438].

Також у висадці союзників в Нормандії брали участь і французи. Зокрема, мова йде про два французькі парашутні полки, які перебували у складі британського спецпідрозділу SAS (Special Air Service). Французькі парашутисти мали не лише військову, а й символічну місію, яка полягала в тому, щоб показати населенню, що Франція бореться за своє звільнення, а не просто отримує його як подарунок від союзників. Про роль французьких парашутистів в операції командир 4-го батальйону SAS майор П. Бургуен писав наступне: «Наші парашутисти повинні бути елітними бійцями та агентами національної пропаганди. Вони повинні нагадати французам, що їхня свобода – це результат боротьби, а не милості союзників» [30, p. 48-49]. У підсумку, відзначимо, що участь французьких парашутистів не несла конкретного військового сенсу, а була спрямована на підняття бойового духу серед населення Франції. І цього результату вдалось досягти, адже 19 червня населення Парижу підняло повстання проти німецьких окупантів.

Отже, кожен із союзників зробив свій неоціненний внесок у загальний успіх операції «Оверлорд» та перемогу над німецькими військами. Водночас, нам важливо підкреслити, що етнічні українці також брали участь у відкритті Другого фронту в Європі, заплативши тисячами життів. Загальний успіх операції кардинально повпливав на подальший перебіг Другої світової війни, оскільки в цей самий час СРСР на Східному фронті розпочав свій загальний наступ військ.

РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ НОРМАНДСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ

3.1 Вплив операції на хід війни в Європі

Після успішного проведення операції «Оверлорд» німецькі війська були відкинуті до лінії Зігфріда, де зайняли оборонні позиції вже фактично на кордоні із власною державою. Проте їхня однорідна структура штабу

залишалася недоторканою, дисципліна була збережена, а поповнення поспішно надходило з Німеччини та Сходу. Союзницьке командування планувало здійснити єдиний потужний наступ на територію Німеччини з метою розбити всі залишки німецьких сил та захопити Берлін, і таким чином, завершити війну власною перемогою. Але першим завданням постало визволення Бельгії, початковим кроком для якого було очищення водного шляху до Антверпена.

Натомість, А. Гітлер підготував ударну силу, щоб розколоти союзників. Він сліпо вірив, що Німеччина ще може виграти війну і для цього потрібно здійснити один великий контрнаступ. Згідно з планом фюрера, німецькі танки мали прорватися до Антверпена, паралізувавши союзницьке постачання. А. Гітлер сподівався знищити всі союзні війська на північ від лінії Антверпен–Брюссель–Бастонь. Відзначимо, що більшість генералітету Третього Рейху критикували задум фюрера і абсолютно не вірили в загальний успіх такої авантюри, оскільки він залежав від багатьох факторів. Головним з них було захоплення запасів палива союзників, якого Третьому Рейху дуже сильно бракувало. Основний наступ німецької армії розпочався у грудні 1944 р. у районі Арденн, проте основний удар по центру союзницьких сил практично відразу був зупинений. Відмова А. Гітлера перенести основну вагу атаки на фланг, де було досягнуто найкращого прогресу, була нерозумною. Коли німецька армія не змогла захопити союзні паливні депо для поповнення своїх танків, кінець був неминучий. У результаті цього наступ затримав операції союзників на Західному фронті близько на 6 тижнів. Проте відзначимо, що це виглядає доволі малим терміном, зважаючи на те, яких втрат зазнала німецька армія. Загалом, їх втрати становили близько 120 тис. поранених і зниклих безвісти, 600 танків і штурмових гармат, 1600 літаків і 6 тис. транспортних засобів. Натомість, союзні втрати склали близько 7 тис. вбитих, 33 400 поранених, 21 тис. полонених або зниклих безвісти та близько 730 танків і винищувачів [28, p. 1218-1219].

У підсумку, після провалу свого останнього контрнаступу на Західному фронті станом на січень 1945 р. німецькі війська були змушені залишити значні території, включаючи Нідерланди, Бельгію та більшість Люксембургу. Союзники завдяки вдалим операціям поступово наближалась до території Німеччини, прориваючи всі лінії оборони. Із подальшим розвитком подій на Західному фронті поступово ставало зрозуміло, що Третій Рейх доживає свої останні дні існування [29, p. 82]. До всіх проблем Німеччини на Західному фронті додались також проблеми і на Східному фронті, оскільки СРСР розпочав свій масштабний наступ, як і попередньо було домовлено між лідерами антигітлерівської коаліції на Тегеранській конференції у листопаді-грудні 1943 р.

Наприкінці червня понад 2 млн. радянських військ розпочали здійснення операції під кодовою назвою «Багратіон». Перекидання німецьких сил на Західний фронт значно послаблювало дивізії на Східному фронті. Після початку радянського наступу група армій «Центр» була розгромлена за кілька тижнів. У серпні 1944 року, коли Червона армія вже наближалася до Варшави, німці були змушені кидати останні резерви на Схід. У цьому контексті ми хочемо підкреслити, що без здійснення операції «Оверлорд» радянські війська зустріли би значно більший опір від німецьких сил, тому тут однозначно варто відзначити скординованість дій союзницьких сил. Також не на користь німців зіграв фактор того, що у серпні польська партизанська Армія Крайова розпочала Варшавське повстання. Водночас, у цей самий час Німеччина втратила ще одного союзника, адже Румунія вийшла із війни. У підсумку, сукупність цих негативних факторів призвела до поразки і на полі бою проти радянських військ. Загалом, втрати німецьких сил в ході операції «Багратіон» оцінюються близько в 1,5 млн. солдатів. У підсумку цієї операції Третій Рейх втратив значні території, що охоплювали Білорусь, частину країн Балтії, східну Польщу. Надалі радянські війська доволі швидко наближались до кордонів самої Німеччини на зустріч із союзниками, які наступали із Заходу [13, с. 255-256].

Отже, операція «Оверлорд» кардинально вплинула на хід війни в Європі, адже Німеччина опинилась затиснутою із обох боків союзниками. Брак ресурсів не дозволяв Третьому Рейху проводити наступальні операції, а остання надія, пов'язана із Арденнським наступом, також зазнала краху, оскільки союзники розгромили нацистські війська. Таким чином, операція «Оверлорд» стала своєрідним початком кінця для нацистської Німеччини, яка не мала сил вести війну на два фронти проти потужних союзницьких сил, тому відверто Третій Рейх доживав свої дні, а питання перемоги союзників у Другій світовій війні залишалось питанням часу.

3.2 Політичні наслідки операції

Ще в ході операції «Оверлорд», яка негативно складалась для німецьких сил, серед вищого командування Вермахту активізувались опозиційні настрої до особи А. Гітлера, оскільки генералітет вважав, що він веде країну до національної катастрофи. Сформувалась ціла мережа змовників серед військових, які готували замах на фюрера.

15 липня Е. Роммель направив А. Гітлеру звернення, в якому містились наступні слова: «Війська всюди б'ються героїчно, але нерівна боротьба підходить до кінця… Прошу вас зробити необхідні висновки негайно. Як командуючий групою армій, вважаю своїм обов'язком заявити про це з усією ясністю». [14, с. 317]. Відзначимо, що Е. Роммель також належав до числа змовників, і в цьому зверненні надавав фюреру останній шанс прийняти дії щодо відступу військ, проте відповідного наказу так і не отримав.

Упертість фюрера стала чинником для активізації діяльності змовників. Вони почали активно шукати контактів із союзниками для укладення миру з ними, щоб у перспективі в майбутньому розпочати спільну війну проти СРСР. Утім, такі пропозиції не знаходили схвальних відгуків серед найвищого командування союзників. Тому змовники вирішили реалізувати основну частину свого плану – вбити фюрера. Також у змовників визріла ідея ліквідувати Г. Герінга і Г. Гіммлера, щоб запобігти використанню ними

проти змовників військових сил, що знаходяться в їх підпорядкуванні. Вони також вважали, що вищий генералітет на фронті, ще не перейшовши повністю на бік змовників, зробить це набагато швидше, якщо будуть усунуті два найближчі соратники А. Гітлера. Основним виконавцем замаху був обраний полковник, начальник штабу резервної армії К. фон Штауффенберг. 20 липня 1944 р. К. фон Штауффенберг мав доповідати Гітлеру на ставці. Серед паперів у його портфелі лежала загорнута в сорочку бомба уповільненої дії. Її механізм спрацьовував після того, як скляна ампула розбивалась, а кислота в ній роз'їдала тонкий дріт, що утримував бойок. Коли опівдні розпочалась нарада полковник виступив із своєю доповіддю, після чого вказавши на те, що йому необхідно здійснити важливий дзвінок до Берліна, покинув приміщення, заливши при цьому свій портфель у приміщенні біля столу, де проходила нарада. Близько години дня, пролунав вибух, проте він не призвів до загибелі фюрера, який тільки отримав кілька незначних поранень та невелику контузію. У підсумку, план змовників провалився, більшість із них було згодом розстріляно, а А. Гітлер продовжив вести Третій Рейх до остаточного краху у Другій світовій війні [14, с. 319].

Висадка союзників у Нормандії мала політичні наслідки не лише для внутрішньої ситуації у Третьому рейху, а також і для політичної ситуації у світі в цілому. Зокрема, одним із найбільш важливих наслідків відкриття Другого фронту було створення нової системи міжнародних відносин. Союзники розпочали формувати принципи колективної безпеки, що у підсумку вилилось у створенні Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. Важливим результатом прагнень союзників стало створення у 1945 р. Організації Об'єднаних Націй (ООН). Важливо підкреслити, що ООН мала стати органом, який координуватиме зусилля країн для запобігання майбутнім конфліктам, сприятиме розвитку міжнародної співпраці в різних сферах, таких як економіка, культура, наука та соціальні питання, а також захищатиме права людини. Це стало основою для підтримання глобального миру та безпеки в повоєнний період [2, с. 738].

Ще одним важливим наслідком відкриття Другого фронту стала постійна військова присутність США на території Європи, тобто мова йшла про будівництво воєнних баз, що стало одним із ключових елементів протистояння з СРСР у період «холодної війни». Водночас, у довгостроковій перспективі відкриття Другого фронту посприяло прискоренню процесу деколонізації, який почався після Другої світової війни. Перемога союзників над Осьовими державами поставила під сумнів старі колоніальні порядки, а також змусила європейські держави звернути увагу на свої колонії, що страждали від війни і вимагали змін [4, с. 18].

Також відкриття Другого фронту мало важливі політичні наслідки для інших країн. Зокрема, внаслідок успішної операції «Оверлорд» у Франції було повалено колабораціоністський режим Віші на чолі із Ф. Петтеном. Висадка союзників посприяла посиленню позицій генерала Шарля де Голля, оскільки його Тимчасовий уряд здобув міжнародне визнання. Після визволення Франції почалось масове переслідування колаборантів, включно із всіма причетними до режиму Віші.

Водночас, почав розпадатись весь блок країн Осі. Італія офіційно вийшла із Другої світової війни ще у вересні 1943 р., встановивши в країні новий демократичний режим на чолі із маршалом П. Бадольйо, який підписав перемир’я із союзниками. Болгарія в серпні–вересні 1944 р. почала переговори про капітуляцію. У підсумку, після капітуляції нацистської Німеччини у травні 1945 р. із країн Осі війну продовжувала лише Японія на Тихоокеанському театрі бойових дій [9, с. 454].

Отже, відкриття Другого фронту мало короткострокові політичні наслідки як для окремих держав, так і довгострокові наслідки для політичної ситуації у всьому світі.

3.3 Оцінка Нормандської операції у військовій історії

Нормандська операція у військовій історії знайшла свій відгук серед безлічі кіл провідних науковців у галузі військової історії. Зокрема, ми

розпочнемо з того, що британський військовий теоретик та історик Б. Ліддел Гарт називає Нормандську операцію як ту, що пройшла «відповідно до плану, але не за графіком». Водночас, дослідник підкреслює важливість стратегічного планування, але також визнає, що реальні умови на полі бою можуть значно відрізнятися від прогнозів [34, с. 451].

Ще один відомий британський історик М. Гастінг про оцінку операції «Оверлорд» зазначає наступне: «Операція «Оверлорд» була не стільки тріумфом блискавичної стратегії, скільки випробуванням волі, ресурсів і страждань. Вона виявила не тільки силу союзницького командування, а й усі вади коаліційної війни. Та попри помилки, затримки й жертви, саме в Нормандії Захід довів, що може перемагати не лише бомбами й танками, а дисципліною, витривалістю та вірою у спільну справу» [2, с. 580]. У свою чергу, ще один британський історик М. Гілберт в одній із своїх праць так оцінює висадку морського десанту союзників на Півночі Франції: «Операція «Оверлорд» була не лише воєнною перемогою, а моральною відповіддю на темряву тиранії. Війська, що ступили на берег Нормандії 6 червня 1944 року, несли із собою не лише зброю, а й надію. Їхній подвиг — це не просто частина стратегії, а розділ історії, де свобода взяла гору над страхом» [32, p. 224].

Також не можна оминути стороною оцінку американського історика С. Амброуза, який оцінює операцію «Оверлорд» наступним чином: «Оверлорд не був перемогою генералів у штабах — це була перемога хлопців у мокрих черевиках, з важкими рюкзаками, які, ледь досягши пляжу, бігли вперед під вогнем, не думаючи про славу, а про побратима поруч. Саме їхній страх, мужність і рішучість зробили 6 червня 1944 року днем, коли почалася свобода Європи» [19, p. 627].

Також ми хочемо згадати про оцінку американського історика С. Морісона, який дав наступну характеристику: «Операція «Оверлорд» була найбільшою морською десантною операцією в історії — і тріумфом американської та британської морської сили. Без точного планування,

безконтрольної відваги екіпажів десантних суден і незламної рішучості моряків, що перевозили цілі армії через Ла-Манш, День «Д» не був би можливим. Це був момент, коли флот зіграв свою вирішальну роль у визволенні континенту» [39, p. 348].

Дійсно операція «Оверлорд» була винятково складною десантною операцією. Зазначимо, що за своїми розмірами вона не мала жодних аналогів у світовій історії, оскільки лише протягом першої доби здійснення операції в Нормандії було перекинуто понад 150 тис. військовослужбовців. Водночас, ми повинні чітко усвідомлювати, що успіх цієї операції доволі значною мірою залежав від злагоджених дій та інтеграції морських, повітряних і наземних сил союзників. Саме морський компонент операції (операція «Нептун») дозволив союзникам остаточно реалізувати всі свої переваги та розпочати власне вторгнення [47, p. 166].

На наш погляд, Нормандська операція є однією із складових успіху союзницьких сил у їх протистоянні з нацистською Німеччиною. Ще в 1940 р. стало зрозуміло, що рано чи пізно союзники мали завдати удару у відповідь по території Франції, яка була окупована німцями. Символічним є те, що «День Д» відбувся відносно недалеко від тих місць, де 4 роки тому британська армія вимушена була евакуюватись із Дюнкерка під тиском німецьких військ. Водночас, зрозуміло, що планування такої масштабної операції зайняло доволі великий проміжок часу. Союзники вміло використали свій останній шанс для здійснення висадки морського десанту, адже без відкриття Другого фронту перемогу над нацистським режимом було отримати значно важче, а Друга світова війна тривала б довше.

Отже, Нормандська операція отримала різнобічні оцінки серед представників британської та американської історіографії. Як ми прослідкували, в їх оцінках можна побачити і аналітичні відгуки, і емоційний вияв власних думок для того, щоб читач також перейнявся героїзмом союзницьких військ під час здійснення операції «Оверлорд».

ВИСНОВКИ

У ході виконання нашого дослідження нам вдалось досягти всіх поставлених завдань. Це дозволило нам комплексно розглянути одну з наймасштабніших військових операцій Другої світової війни — операцію «Оверлорд», яка стала ключовою подією в процесі визволення Західної Європи від нацистської окупації.

По-перше, ми з'ясували, що стратегічна ситуація в Європі у 1944 р. складалась не на користь німецьких військ. На Східному фронті Червона армія поступово звільняла окуповані території СРСР і просувалася в напрямку Центральної Європи. Водночас, у Західній Європі завдяки вдалим висадкам в Італії союзники збільшували власну контрольовану територію, підготувавши майбутній великий наступ. У свою чергу, ми встановили, що сприятливим грунтом для здійснення цієї операції стали значні перемоги Радянського союзу на Східному театрі військових дій, що включали в себе перемоги під Сталінградом та на Курській дузі, що дозволило радянським військам значно відкинути назад німецькі сили та розпочати визволення території України. Вже з цього часу гітлерівське командування не могло здійснювати нового стратегічного наступу і було змушене перейти до оборони, адже ресурсів у Третього Рейху доволі бракувало. Таким чином, стратегічна ініціатива поступово переходила до антигітлерівської коаліції, і виникла нагальна потреба у відкритті Другого фронту для розпорошення сил Вермахту з метою введення війни на два фронти.

По-друге, ми прослідкували, що підготовка до проведення операції була доволі ретельною і займала багато часу, включаючи в себе ряд важливих елементів, серед яких створення штучних гаваней «Малберрі», обманні операції з дезінформації (зокрема «Фортитьюд»), будівництво великої кількості десантних суден, налагодження системи постачання, а також формування контингентів, що мали брати участь у висадці. До початку

вторгнення в Нормандію ця операція здавалася дуже небезпечним задумом, оскільки війська союзників мали висадитись на узбережжі, яке противник займав протягом чотирьох років, проте на користь союзницьких сил грав той фактор, що німецьке командування не знало точного місця висадки морського десанту союзників. До того ж, величезні технічні і виробничі можливості, що були в розпорядженні союзників, значно переважали як в кількісному, так і в якісному відношенні німецькі. Під час підготовки до вторгнення, союзне командування розрахувало все до найменших деталей від погодніх умов, від яких залежав успіх операції в цілому, до забезпечення військових та людських ресурсів та їх доставку до місця призначення. Водночас, німецьке командування повністю провалилось із своїми планами, оскільки до останнього не вірило, що висадку буде здійснено саме в Нормандії, тому не мало достатньо часу для перекидання великої кількості військ для посилення оборони тієї території, де висаджувався союзницький морський десант.

По-третє, ми встановили, що здійснення операції «Оверлорд» складалось із кількох важливих фаз, а саме масштабної повітряної десантної операції вночі, бомбардувань берегових укріплень та безпосередньої висадки морського десанту на п’яти ключових плацдармах — «Юта», «Омаха», «Голд», «Джуно» та «Сворд», що дозволило досягти головної мети — створення на західному узбережжі Франції стабільного фронту. Одну із головних ролей в операції «Оверлорд» зіграла авіація, здійснюючи бомбардування залізничних вузлів, скупчення стратегічних резервів військ, аеродромів, військово-морських баз, прикриваючи при цьому наступ наземних сухопутних сил. Фінальним етапом операції стала висадка союзників на півдні Франції (операція «Драгун») та стрімкий наступ вглиб континенту, що у перспективі призвів до визволення Парижа та відкидання німецьких сил до лінії Зігфріда. Значною допомогою в знищенні противника на Заході, був успішний наступ радянських військ в ході операції «Багратіон», який призвів до повного краху групи армій «Центр», послабив дух німецької

армії та унеможливив перекидання допоміжних дивізій. Успіхи союзників на заході настільки послабили німців, що вони були змушені в свою чергу зменшити свої сили на Східному фронті, що дало можливість Червоній армії досягти успіхів в 1944-1945 рр.

По-четверте, ми виявили, що операція «Оверлорд» мала не лише військове, а й значне політичне значення. Успішна висадка союзників зміцнила позиції Великої Британії та США в Європі та дозволила їм впливати на повоєнний устрій. Крім того, відкриття Другого фронту зменшило напруженість у відносинах між СРСР та західними союзниками, які раніше звинувачувалися у затягуванні наступу. Після визволення Франції антигітлерівська коаліція наблизилася до вирішальної фази війни — вторгнення до Німеччини та повалення нацистського режиму. У свою чергу, ще важливими політичними наслідками операції стало повалення колабораціоністського режиму Віші у Франції, а також поступовий вихід із війни країн осі. Відзначимо, що у довгостроковій перспективі «Оверлорд» посприяв створенню ООН, збільшенню військової присутності союзників у Європі та початку процесу деколонізації.

По-п’яте, ми встановили, що Висадка в Нормандії стала результатом злагодженої співпраці між Великою Британією, США, Канадою з одного боку, а також СРСР із іншого, який дотримав зобов’язань, які були узгоджені на Тегеранській конференції. Кожна країна зробила свій внесок у формування контингентів, постачання, авіаційне прикриття, розвідку та управління операцією. Операція «Оверлорд» стала прикладом ефективної міжсоюзницької координації, стратегічного планування та гнучкості в умовах бойових дій. Водночас, союзники також зазнали значних втрат, але у перспективі героїзм союзницьких військ вартував кінцевої мети, адже із нацизмом і Третім Рейхом було покінчено. Також відзначимо, що у військовій історії вона вважається одним з найуспішніших прикладів десантної операції, яка суттєво вплинула на перебіг і завершення Другої світової війни.

Ми приходимо висновку, що операція стала успішною завдяки декільком чинникам. Це колосальні зусилля союзних держав в підготовці цієї операції; відносно невисока боєздатність німецької армії, без єдиного командування; сприятлива погода 6 червня 1944 р., оскільки якби вона не зіграла на руку союзникам, то висадка в Нормандії закінчилась би, так і не розпочавшись. Звісно, однією з головних причин успіху операції вважається помилкове припущення німецьким командуванням часу та місця висадки, що є заслугою союзного командування, яке доклало немалих зусиль по дезінформації противника.

Після закінчення Другої світової війни, кожна із держав-переможниць почала приписувати собі воєнні заслуги та першість у розгромі Німеччини. Особливо, це стосувалося Радянського Союзу, що й зараз має місце в Росії. Безперечно, СРСР зробив вагомий внесок в розгром нацизму ціною величезних людських втрат, однак, самотужки без допомоги західних держав та відкриття довго очікуваного другого фронту, йому зробити це не вдалося б, так само, як кожній окремо взятій країні, яка була втягнута в війну. Лише співпраця великих держав та спільні дії змогли принести бажаний результат. Тому, кожна із держав антигітлерівської коаліції зіграла свою, помітну роль в перемозі над Німеччиною. І лише об'єднання цих зусиль на декількох фронтах – коаліції об'єднаних націй, дозволило отримати перемогу в Другій світовій війні.

Таким чином, дипломна робота дозволила повністю розкрити історичне значення операції «Оверлорд» як вирішального етапу у визволенні Європи від нацизму, прикладу масштабної військової кооперації та одного з найважливіших факторів формування повоєнного світового порядку, в якому колишні союзники у Другій світовій війні СРСР та США розпочнуть нове глобальне протистояння, що увійде в історію під назвою «холодної війни».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беслюбняк Д. Вирішення питання відкриття другого фронту на Тегеранській конференції: основні аспекти та особливості. Збірник студентських наукових праць. Рівне: РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2016. №2. С. 98-104.
2. Гейстінгс М. І розверзлося пекло… Світ у війні 1939—1945 років. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 752 с.

3. Голубко В., Грицюк В., Кривизюк Л., Лисенко О. Історія війн і військового мистецтва: у 3-х т. Т. 3. Від масових армій до відродження професійних армій (XX — початок XXI ст.). Харків: Фоліо, 2019. 783 с.
4. Дегтярьов В. Геополітичні наслідки відкриття Західного фронту в Другій світовій війні. Матеріали міжнародної наукової конференції «Україна в сучасному світі» (м. Суми, 18-19 червня 2020 р.). Суми : ФОП Цьома С.П., 2020. Ч. 2. С. 17-19.
5. Куцька О. Пропагандистська робота військово-політичного керівництва Великобританії в період Другої Світової війни та у перші повоєнні роки // Військово-науковий вісник. 2009. Вип. 12. С. 42-57
6. Лисенко О., Муковський І. Звитяга і жертовність: Українці на фронтах Другої світової війни. Київ: Пошук – вид. агентство «Книга пам'яті України», 1997. 567 с.
7. Махун С. Операція «Оверлорд» – «вирішальний день», що вразив увесь світ // Дзеркало тижня. №22. 2004. С. 19-27.
8. Мунтян Б. Операція «Бадігард»: висновки та уроки. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи (м. Київ, 27 вересня 2023 р.). Київ : НУОУ, 2023. С. 73-76.
9. Мюррей В., Міллет Р. Війна, яку було необхідно виграти. Друга світова: стратегії, битви, рішення. Київ: Дух і Літера, 2023. 656 с.
10. Пасічко Я. Висадка військ у Нормандії. Операція «Оверлорд» // Військово-історичний меридіан. Електронний науковий журнал. Вип. 2 (4). 2014. С. 67-75.
11. Потрашков С. Радянський Союз і балканські проекти У. Черчілля в 1942–1944 рр. // Вісник Харківської державної академії культури. 2011. Вип. 32. С. 50-58.
12. Промови, що змінили світ / упоряд. Хорошевський Андрій. Харків: Фоліо, 2009. 362 с.

13. Різ Л. Друга світова війна за зачиненими дверима. Сталін, нацисти і Захід. Київ: Темпора, 2010. 444 с.
14. Ширер В. Злет і падіння Третього Рейху. Історія нацистської Німеччини. Том 2 / пер. Катерина Диса, Олександр Надтока. Київ: Наш Формат, 2017. 600 с.
15. Шрестха Д. Генерал Джордж Паттон – визволитель Західної Європи // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2015. Вип. 26. С. 94-97.
16. Яшин В. Другий фронт: утворення та роль в історії Другої світової війни. Матеріали XIV Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих науковців (м. Умань, 28 квітня 2021 р.). Умань: Візаві, 2021. Ч. 2. С. 239-243.
17. Allied Expeditionary Forces. Report by the Supreme Commander to the Combined Chiefs of Staff on the Operations in Europe of the Allied Expeditionary Force, 6 June 1944 to 8 May 1945. URL:https://mcoecbamcoepwprd01.blob.core.usgovcloudapi.net/library/Documents/Hardcopy/paper/D767.6_A12.pdf (date of access 1.04.2025)
18. Allied Force Headquarters. Report of Airborne Operations in Dragoon. 25 October 1944. URL: https://mcoecbamcoepwprd01.blob.core.usgovcloudapi.net/library/Documents/Hardcopy/paper/D767.66_A201.pdf (date of access 1.04.2025)
19. Ambrose S. D-Day June 6, 1944: The Climactic Battle of World War II. New York: Simon and Shuster, 1994, 656 p.
20. Brown J., Green M. Patton's Third Army in World War II: An Illustrated History Gloucester: Zenith Press, 2007, 300 p.
21. Charles A. Operation Overlord. // Journal of Orange Heritage. 2020. 8 p.
22. Cowling N. Operation Overlord. A synopsis of the D-Day Landings // Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, 1994. Vol 24. № 2. P. 5-9.

23. Daly J. Proposed Airborne Assaults during Operation Overlord: Cancelled Allied Plans in Normandy and Brittany. Barnsley: Frontline Books, 2024. 296 p.
24. Davis K. Overlord: The Allies Triumph in Normandy URL: https://www.angelfire.com/ok/flyingc/images/overlord.pdf (date of access 1.04.2025).
25. D-Day Statement to Soldiers, Sailors, and Airmen of the Allied Expeditionary Force. URL: https://catalog.archives.gov/id/186473 (date of access 1.04.2025)
26. D-Day: Canada's three services on Operation Overlord. URL:https://www.canada.ca/en/department-national-defence/maple-leaf/rcaf/2019/06/d-day-canada-s-three-services-on-operation-overlord.html (date of access 1.04.2025)
27. Description of Beach Defences. URL: https://beta.nationalarchives.gov.uk/media/images/sword-beach-description.max-1024x1024.format-webp.webp (date of access 1.04.2025)
28. Dupuy R., Dupuy T. The Harper Encyclopedia of Military History from 3500 B.C. to the Present. New York: HarperCollins Publishers, 1993. 1667 p.
29. Emmert J. Operation Overlord. Master of Arts in Liberal Acts. Baton Rouge, 2002. 93 p.
30. Fourcrier J-C. The French SAS in Operation Overlord. 21st Annual Conference of the Euro-Atlantic Conflict Studies Working Group of the Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes. (c. Gdynia. 23-27 May 2022). P.42-60.
31. Free people everywhere should remember them: the Canadians' role in D-Day. URL: https://www.historyextra.com/period/second-world-war/canadian-canada-d-day-ww2-allies-contribution-effort-juno-beach/ (date of access 1.04.2025)

32. Gilbert M. D-Day (Turning Points in History). Hoboken: Wiley, 2004. 240 p.
33. Hallion R. D-Day 1944: Air Power Over the Normandy Beaches and Beyond (The U.S. Army Air Forces in World War II). 2015. 52 p.
34. Hastings M. Overlord: D-Day and the Battle for Normandy. New York: Simon and Shuster, 1984, 368 p.
35. Mackay F. Overture to Overlord – The Preparations of D-Day. Barnsley: Pen and Sword Military, 1994, 224 p.
36. Masters C. Glidermen of Neptune: The American D-Day Glider Attack. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1995. 112 p.
37. McDaniel E. Summary of directives (Operation Overlord). URL:https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p4013coll8/id/5746/ (date of access 1.04.2025)
38. McKell M. Planning Operation Overlord // Crescat Scientia. Journal of History. 2014. Vol.15. P.72-82.
39. Morrison S. The Invasion of France and Germany 1944 - 1945 (History of United States Naval Operations in World War II). New York: Book Sales, 2001. 360 p.
40. Operation Neptune-Bigot. Headquarters IX Troop Carrier Command 31 May 1944. URL: https://mcoecbamcoepwprd01.blob.core.usgovcloudapi.net/library/Documents/Hardcopy/paper/D767.6_U5509.pdf (date of access 1.04.2025)
41. Operation Overlord – Plans and Preparation. URL:http://www.junobeach.info/juno-2.htm (date of access 1.04.2025)
42. Operation Overlord, operation order. 10 March 1944. URL:https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p4013coll8/id/1216/ (date of access 1.04.2025)
43. Operational Planning in the Normandy Campaign 1944. URL:https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA195453.pdf (date of access 1.04.2025)

44. Parker R. Omaha Beach 6 June 1944: The D-Day Landing. Stroud: Amberley Publishing, 2019. 96 p.
45. Preliminary planning for operation «Overlord». URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/military-history/history-heritage/official-military-history-lineages/reports/army-headquarters-1948-1959/preliminary-planning-operation-overlord.html (date of access 1.04.2025)
46. Ryan C. The Longest Day: The Classic Epic of D-Day. New York: Simon and Shuster, 1994. 352 p.
47. Schofield B. Operation Neptune. Barnsley: Pen and Sword Maritime, 2008. 176 p.
48. Second World War 60TH Anniversary. The D-Day Landings Northern France 6 June 1944. 24 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a78d775ed915d07d35b2d91/ww2_dday.pdf (date of access 1.04.2025)
49. The D-Day Companion: Leading Historians explore history's greatest amphibious assault /edit. Penrose J. Oxford: Osprey Publishing, 2014. 316 p.
50. United States Army, 82nd Airborne Division Documents about action in Normandy, France: 8 June – 8 July 1944. URL: https://mcoecbamcoepwprd01.blob.core.usgovcloudapi.net/library/Documents/Hardcopy/paper/D767.6_U384.pdf (date of access 1.04.2025)
51. Walters M. Why call it «Overlord» // Military History. 2014 №3. 6 p.
52. Williams B. Enemy Reaction to Overlord: Allied Intelligence Assessment, 6 May 1944 // Canadian Military History. 2006. Vol. 15, Is. 3. P.120-126.